

**VEMMS
EUROPA**

**FORMA DET EUROPA
DU VILL LEVA I.**

tankesmedjan
TIDEN

ARBETARNAS BILDNINGSFÖRBUND

Studiematerial

2014

Innehåll	Sida
Forma det Europa du vill leva i.	5
Går det att lösa kriserna?	6
Bryr sig EU om klimatet?	10
Elitprojekt eller folkets EU?	16
Rött eller blått Europa?	24
Vem får leva i Europa?	29
Är facklig solidaritet möjlig?	36
Vad gör EU i världspolitiken?	49
Vilka har skrivit studiematerialet Vems Europa?	54

Forma det Europa du vill leva i.

Vad skiljer rött från blått i Europapolitiken? Är våra kollektivavtal hotade? Vad görs för att minska arbetslösheten? Hur går det med välfärden? Bryr sig EU om klimatet? Hur kan högerextremismen bemötas? Vems Europa är det som växer fram?

Detta studiematerial kopplar ihop Sverige med resten av EU. Det tar upp aktuella samhällsproblem, ger dig ny kunskap och väcker nya frågor. Läs texterna, kasta dig in i diskussioner, anmäl dig till en studiecirkel eller starta en egen. Var med och påverka debatten.

Till materialet finns en studiehandledning och ett stort antal länkar till fördjupande material och artiklar. Klicka in på www.vemseuropa.se och läs mer om hur du kan forma det Europa du vill leva i.

Går det att lösa kriserna?

Europa är sedan 2010 inne i sin djupaste kris på decennier och i flera länder backar ekonomin år efter år samtidigt som arbetslösheten och statsskulder skenar. I den allmänna debatten nämns ofta Grekland, Portugal och Spanien men har de egentligen gjort något fel eller är krisen ett resultat av något mer djupgående problem? I det här avsnittet frågar vi oss vad som är krisens orsaker och vad kan vi göra för att ta oss ur den.

Eurokrisen tog sin början sent 2009 och kulminerade 2010—2012, samtidigt har vi än i dag inte sett slutet på den. För att verkligen förstå krisen behöver vi dock backa bandet ytterligare några år. År 2008 lät den amerikanska regeringen storbanken Lehman Brothers gå i konkurs. Detta skedde efter att USA under en period sett spräckta bolånebubblor som gett ekonomiska effekter som inte kunde hejdas. När Lehman Brothers-konkursen var ett faktum ströps utlåning och investeringar från hela USA och många EU-länder med stort handelsutbyte gentemot USA påverkades omedelbart. De nationella regeringarna reagerade genom enorma stödpaket till bankerna där tusentals miljarder kronor pumpades in i det ekonomiska systemet.

Aktiemarknaden har relativt snabbt återhämtat sig från kraschen men dess effekter spred sig också till industrin. 2011 fördjupades krisen ytterligare i Europa och länder som Portugal, Irland, Grekland och Spanien fick stora problem när deras ekonomier drogs med i finansspekulationer. Detta ledde till att länderna vid flera tillfällen tvingats ta emot internationella stödlån.

2012 beslutade euroländerna att bilda en bankinspek-

tion för att få bättre överblick och kontroll över den skenande krisen. De EU-länder som står utanför euron erbjöds att delta, men bland andra Sverige valde att ställa sig utanför. Den nybildade bankinspektionen har under 2013 genomfört en rad beslut för att lugna finansmarknaden, bland annat har tak för bonusar samt skärpta krav på kapitaltäckningskrav för banker införts.

Krisens konsekvenser har varit förödande och Europas tillväxt är än i dag näst intill noll och i vissa länder negativ. Samtidigt når arbetslösheten nya höjder och även för länder som klarat sig relativt väl – som exempelvis Sverige verkar framtiden dystert. I nuläget finns inget slut på krisen i sikte och en klar majoritet av EU:s länder bryter i dag mot en eller flera av de budgettramar som EU fastställt för att skapa sunda statsfinanser.

Hur kunde en finanskris bli flera kriser?

Europa är nu inne på sitt sjätte krisår. Det som från början var en finanskris har successivt blivit bredare och mer komplicerat. Från finanskraschen 2008 har det av en enda kris blivit fem parallella kriser.

Från början rörde det sig om en ren finanskris. Finanssektorn är den huvudsakliga roten till det onda. Den nyliberala avregleringsagenda som fick styra finansmarknaden under det tidiga 00-talet genererade regelverk och tillsynsfunktioner som var alldeles för svaga. Många finansaktörer agerade på skyhöga risknivåer, med inga eller bara mycket tunna skyddsnät. När kraschen väl var ett faktum paralyserades finanssystemet.

Det gjorde att hela ekonomin tappade fotfästet. BNP-raset 2008—2009 blev dramatiskt. För att rädda situationen tvingades regeringarna i ett flertal länder gå in med omfattande stödåtgärder för att förhindra att finansmarknaden helt skulle haverera. Sammantaget lade EU-länderna 2008—2011 omkring 14 500 miljarder kronor på olika former av statsstöd till finanssektorn. Det handlade alltså om en mycket kraftfull störning som från finanssektorn fortplantades till den övriga ekonomin.

Detta ledde till att det även växte fram en skuldkris. Konjunkturras och räddningsinsatser gjorde att statsfinanserna på många håll snabbt gröptes ur. För en handfull euroländer blev smällen från finanssektorn särskilt svår att parera.

Den grekiska staten hade vanskötts i decennier och klarade inte av extrembelastning. I Irland och Spanien ledde spruckna fastighetsbubblor till att de offentliga finanserna – som före 2008 varit utmärkta – rasade som korthus. Portugal och Cypern, vars ekonomier länge gått på tomgång, drogs med när grannarna Spanien respektive Grekland föll. För Italiens del hade en lång period av ekonomisk stagnation och politisk oförmåga skapat en grundläggande ekonomisk svaghet.

När dessa sex euroländer väl hamnade i statsfinansiell knipa var det nationella manöverutrymmet begränsat. Det fanns inga möjligheter att devalvera eller att på andra sätt driva en aktiv nationell penningpolitik. Efter att under ett flertal år ha kombinerat låga produktivitetshöjningar med relativt stora löneökningar stod länderna dessutom med en rejält försvagad konkurrenskraft som gjorde krisläget ännu svårare att hantera.

Med en sådan problembild fruktade långivarna på kreditmarknaden att krisländerna inte skulle klara sina skulder. Räntorna sköt i höjden. I Grekland, Irland, Portugal och Cypern blev läget ohållbart. Dessa länder förmådde vid olika tidpunkter inte längre finansiera sig på kreditmarknaden, utan tvingades i stället gå in i nödlåneprogram. Spanien fick 2012 europeiskt stöd för att stadga upp sina banker. Italien är det enda land av de krisande som så långt har klarat sig utan hjälp utifrån.

Den medicin som högermajoriteten i europeisk politik valde mot skuldskrisen bestod av ensidiga åtstramningar. Idén var att drastiska nedskärningsprogram särskilt i nödlånländerna skulle skapa trovärdighet kring finanspolitiken och att ekonomierna på den vägen skulle komma på rätt köl igen. Medicinen fungerade inte alls. En enig ekonomkår – med tunga institutioner som IMF i spetsen – avfärdar nu den enkelspåriga åtstramningspolitiken.

Genom att sänka efterfrågan, minska skatteintäkterna och höja arbetslöshetsutgifterna gjorde de alltför forcerade åtstramningarna det svårare att sanera statsfinanserna och få ekonomin på fötter. De negativa åtstramningseffekterna förstärktes dessutom av att högeragendan tydligt nedprioriterade aktiva arbetsmarknadsinsatser och tillväxtskapande investeringar. Den ekonomiska motorn tvärnitade. Jobbförstörelsen blev massiv. Krisutvecklingen blev både

längre och djupare än den skulle ha blivit med en mer balanserad politik. En jämförelse med USA visar hur misslyckade de ensidiga åtstramningarna varit. I USA valde man från 2008 och framåt en mer balanserad linje med starka jobb- och investeringsinslag. Resultatet har vida överträffat åtstramningspolitiken i Europa – med klart högre tillväxt och en betydligt mer positiv trend på arbetsmarknaden.

Den misslyckade hanteringen av skuldskrisen genererade en akut jobbkris och en allvarlig tillväxtkris. Inom EU går i dag över 26 miljoner människor arbetslösa. 400 000 av dem finns i Sverige. Ungdomsarbetslösheten har ökat explosionsartat och är högre än någonsin. Långtidsarbetslösheten har bitit sig fast i stor skala. På tillväxtfronten är facit bedrövligt. Den europeiska ekonomin har under krisåren krympt. BNP för EU som helhet ligger fortfarande lägre än 2007. Framtidsutsikterna är minst sagt skakiga. Efter en tillbakagång de senaste två åren kan EU förhoppningsvis kravla sig upp till en svag tillväxt under 2014.

Utifrån allt detta har det även vuxit fram en social kris. Massarbetslösheten har – i kombination med hårda nedskärningar i offentliga stöd och verksamheter – slagit hårt mot de svagaste grupperna i samhället. Klyftorna har vidgats och utsattheten ökat i ett antal EU-länder. Ekonomin för låginkomsthushållen har försvagats. Nästan vart fjärde låginkomsthushåll inom EU tvingas låna eller ta av sparpengar för att klara vardagen. Folkhälsan har försämrats. Inte minst har arbetslösheten haft en negativ effekt på människors mentala välbefinnande. Bland annat har självmordsfrekvensen stigit i ett flertal medlemsstater. Fattigdomen har ökat, inom EU 2020-strategin används fyra fattigdomsindikatorer och för samtliga pekar EU-trenden i fel riktning. Även prognoserna ser mörka ut. Skattningar talar om att ytterligare 15–25 miljoner européer riskerar fattigdom med den politik som nu förs. Sammantaget är det på flera håll i Europa berättigat att tala om en annalkande social katastrof.

Vad kan vi göra för att vända utvecklingen?

I efterhand är det lätt att konstatera att för lite har gjorts alltför sent för att hindra finansspekulationerna mot de krisande länderna. En stor grupp riskminimerande spekulanter har samtidigt flyttat ut investeringar från de krisande länderna, och det politiska svaret från EU har varit för svagt för att övertyga dem om att en ljusning är på väg. I grunden kvarstår problemet med att finansmarknaden kräver en väldigt tydlig politisk riktning för att reagera och en sådan politisk centralisering finns det i dag ingen demokratisk legitimitet för inom Europa.

När Europa nu är inne på sitt sjätte krisår finns det dock vissa tecken som pekar i positiv riktning. Starkare regleringar och utökad tillsyn har gjort att finanssektorn stabiliserats. Förra årets löfte från Europeiska Centralbanken om obegränsade stödköp av statspapper i akutlägen har sänkt räntenivåerna och minskat den statsfinansiella osäkerheten i sextetten av krisländer.

Att den ensidiga åtstramningspolitiken stegvis börjat överges har gjort att det negativa trycket lättat inte minst i dessa länders ekonomier. Samtidigt är dock de fundamentala problemen uppenbara. På högeragendan finns ingen trovärdig jobb- eller tillväxtstrategi. I stället finns en övertygelse om att marknaden bäst lugnas igenom finansregleringar. Där finns inte heller någon plan för hur den mycket oroväckande sociala utvecklingen ska kunna vändas.

En viktig del av att förstå kriserna i Europa är att inse hur en ekonomisk finanskris i USA har förvärrats av en dåligt reglerad eurozon för att sedan bli en krisande arbetsmarknad där Europas företag skriker efter arbetskraft samtidigt som arbetslösheten skenar. En kris har på så sätt startat nästa. Därför går det inte att diskutera detta som en kris bestående av irrationella spekulanter utan måste ses som en gemensam utmaning där det gäller att hejda arbetslösheten och de sociala problemen som nu sträcker sig över Europas länder.

Diskussionsfrågor

- Är krisen över nu eller finns det fortfarande utmaningar kvar?
- På vilket sätt kan man säga att den ekonomiska krisen växt och blivit flera kriser?
- Har euron förvärrat krisen och i sådana fall hur?
- Vad tror du politikerna i EU måste göra för att stoppa krisen och få en bättre ekonomisk utveckling i framtiden?
- Vem tror du bär det övergripande ansvaret för den ekonomiska krisen?
- Vad kan EU göra i framtiden för att motverka liknande kriser från att uppstå?

Bryr sig EU om klimatet?

Den europeiska kontinenten var en av de första att industrialiseras. Här växte kapitalismen fram och den ekonomiska utvecklingen var explosionsartad. Men under 1960- och 1970-talet började industrialismens miljömässiga konsekvenser att uppenbara sig. Förutom att flera länder led av smog och försurning, avslöjades flera kemikalieskandaler.

Redan när Kol- och stålunionen grundades 1952 förstod Europas ledare att de viktigaste frågorna för framtiden var energiförsörjningen och industrin. Europas industri låg mer eller mindre i spillror efter andra världskriget och det fanns många anledningar till återuppbyggnad. Tanken var att ett samarbete kring dessa frågor skulle möjliggöra för Europa att kunna mäta sig med USA och med dåtidens Sovjetunionen. Det europeiska samarbetet präglades därför redan tidigt av ett ekonomiskt intresse för energi och industrifrågor.

Mycket har hänt sedan dess. Kemiska preparat som marknadsförts som oskadliga för människan – så som blå betong, asbest och DDT – har visat sig vara dödliga. 1970-talet präglades av flera oljekriser som gjorde västvärlden smärtsamt medveten om att oljan är en ändlig resurs. Kriserna skapade en oro att flera länder skulle införa ransonering och priserna på bensin och olja skenade.

Under 1980-talet, efter att även kärnkraften visat sina risker och uppenbara brister, växte en miljö rörelse fram i Europa. Den fokuserade på att det samhälle vi lever i är farligt för miljön och att därmed även människor lider av industrialiseringens baksida.

Undersökningar visar att unga människor idag i Sverige är allvarligt oroad över planetens framtid. Detta med goda skäl eftersom FN:s mellanstatliga klimatpanel, Intergovernmental Panel on Climate Change, år efter år presenterat rapporter som styrker situationens allvar. I den senaste rapporten lade forskarna i panelen fram bevis för att de förändringar vi nu ser utan tvekan är orsakade av människans omfattande koldioxidutsläpp. Panelen består av forskare och experter från hela världen och det finns en bred uppslutning bakom deras resultat. EU har under flera år försökt ta tag i klimatförändringarna, vilket inleddes genom att EU:s medlemsländer kollektivt undertecknade Kyotoavtalet 1997.

Den första perioden för avtalet var 2008 till 2012. I slutet av 2012 beslutades att förlänga avtalet fram till 2020 i väntan på ett nytt globalt klimatavtal. Under 2008 presenterade EU-kommissionen ett förslag om hur de vill minska utsläppen med 20 procent till 2020. Detta genom att ersätta fossila bränslen med förnyelsebara samt att öka energieffektiviteten. Men vad innebär det för Sverige att EU sätter sådana mål? Och räcker det för att nå verklig förändring? Vad är Sveriges ansvar?

Omställning

När klimatförändringens effekter började uppenbara sig för världens ledare på 1990-talet inleddes förhandlingar för att nå ett avtal om global omställning. Luttrade efter kalla krigets nedrustningsförhandlingar var hoppet om verklig förändring lågt. Trots detta sattes mål för en total sänkning av växthusgaser. Alla jämförelser skulle göras med 1990 års utsläpp som utgångspunkt. Det vill säga, Sverige ska sänka sina utsläpp med 20 procent av 1990 års utsläpp till och med 2020. Detta mål har sedan kompletterats med målet att sänka utsläppen med 80 – 95 procent till 2050.

För att nå målen till 2020 och 2050 krävs omställningar av energiproduktionen, industrin och transporter. Industrin är i hög grad beroende av stora mängder energi och energiproduktionen är i stor utsträckning beroende av fossila bränslen så väl som uran. Transporterna sker i huvudsak med färdmedel som drivs av fossila bränslen. Även många tåg drivs direkt eller indirekt av fossila bränslen, antingen genom dieselmotorer eller genom kolkraftverk.

Omställningen består i att bestämma hur mycket koldioxid som får släppas ut varje år för att möta målen 2020 och 2050. Detta regleras framförallt med hjälp av ett system för utsläppsrätter, dessa kan du läsa mer om längre fram.

Prognoser

EU refererar flera gånger till FN:s mellanstatliga klimatpanel IPCC. Panelen består av forskare från hela världen och från flera olika fält. Panelen studerar inte i första hand huruvida det sker klimatförändringar, utan om människan är ansvarig för de förändringar som sker. IPCC presenterar en rapport nästan varje år. Till den rapporten fogas en lättläst variant med tabeller över vad de kallar indikatorer på förändringar som kan kopplas till människan. I rapporten 2013 konstaterade forskarna med mycket stor sannolikhet att de temperaturskiftningar vi nu ser beror på människans utsläpp av koldioxidgaser i atmosfären. Väder och klimat skiftar med temperaturer eftersom det sedan påverkar hög- och lågtryck.

Forskarnas slutsats är därför att även med så små skiftningar som två grader Celsius i medeltemperatur kommer vi att få fler milda vintrar, blötare somrar och framför allt hårdare vindar. Om den globala medeltemperaturen stiger med mer än två grader Celsius börjar öknarna att breda ut sig i högre utsträckning och området kring ekvatorn kommer att bli obebodligt. Med det kommer vi att se ökade flyktingströmmar från syd vilket i sig riskerar att skapa ytterligare spänningar i världen. Därför genomför FN en gång om året konferenser på olika platser i världen för att försöka ena världens länder och unioner om hur en gemensam vision för framtiden ska se ut. Hittills har USA i klimatsammanhang motsatt sig att samarbeta med resten av världen. USA menar att de framväxande men kraftfulla ekonomierna i Indien och Kina ges andra förutsättningar än ekonomin i USA för att möta målen och samtidigt bibehålla en tillväxt i ekonomin. Samtidigt menar de växande ekonomierna att USA har haft närmare 150 år av konstant tillväxt och har under den tiden samlat på sig koldioxidutsläpp som nu måste betalas av.

Sammantaget innebär detta att klimatet behöver bli en central fråga för människor i samhällets alla delar. För oavsett vad världens ledare tycker så är

en omställning nödvändig. Den görs möjlig genom en bred folklig uppslutning i världens länder. Detta synliggjordes av Filippinerna under en klimatkonferens där landets premiärminister vädjade till omvärlden att ompröva sina ekonomiska prognoser för att minska utsläppen. Filippinerna lider redan av det extremväder som forskarna förutspår. Landet drabbas återkommande av tyfoner som gjort hundratusentals hemlösa och med tusentals dödsoffer. Här kan Sverige och EU spela en central roll för att skapa nya avtal och system för att minska utsläppen i atmosfären.

EU i världen

EU bedriver en gemensam utrikespolitik. Framför allt när det kommer till områden som gränsar till EU. Det gäller allt från fiskepolitik till gränsövervakning. Flera länder på Afrikas västkust har under de senaste tio åren protesterat mot att EU tillåter fiskare från sina medlemsländer att fiska utanför afrikanska kuster. De stora fiskefartygen från Europa använder trålar för att bedriva djuphavsfiske medan de lokala fiskarna använder nät i grundare vatten närmare kusten. Det innebär att deras fångst har minskat i takt med att fisket ute till havs har ökat. Detta bidrar till en ökad fattigdom i regionen och inte minst hunger och svält. EU har ännu inte kompenserat länderna i regionen för fisket utan menar att det bedrivs på internationellt vatten och därför inte är att betrakta som någon enskild nations resurs.

Den största debatten i EU rör vilka utsläpp som görs och var. Flera länder i unionen har provat olika metoder för att hålla nere olika typer av utsläpp. För även om det är koldioxid som påverkar klimatet mest finns det flera andra giftiga ämnen i våra utsläpp. Exempelvis hormonförändrande ämnen som bildas vid plasttillverkning eller oljeraffinering. Men det gäller också den slutliga förvaringen av uran och andra ämnen som inte förbrukas under tillverkningsprocesser eller energiproduktion.

Andra ämnen är inte giftiga utan tvärtom näringsrika. Det är ämnen såsom fosfor och kväve som göder algerna i sjöar och hav som i sin tur upptar alltför mycket syre eller täcker havsytan så att solljuset får svårare att nå ner till botten.

Därför är det viktigt att hitta breda internationella överenskommelser för vilka ämnen som kan släppas ut,

vilka som ska förbjudas och vilka som måste tas om hand på olika sätt. För klimatet är framför allt ämnen som koldioxid och näringsämnen som fosfor och kväve viktiga. Genom att begränsa mängden koldioxid som släpps ut, menar IPCC att vi kan begränsa effekterna av växthuseffekten. Så kallade CFC:er (från engelskans chlorofluorocarbon – eller klorfluorkarbon) som användes i allt från sprejflaskor till kylskåpsaggregatet visade sig vara skadliga för ozonlagret och bidra till växthuseffekten. Dessa ämnen har successivt förbjudits och fasats ut under framför allt 90-talet och får inte användas, varken industriellt eller privat. Detta innebär att det redan tagits mått och steg på vissa områden för att begränsa utsläppen av växthusgaser på en internationell nivå.

Flera länder i Centraleuropa, däribland Tjeckien, Slovakien och Polen med flera, protesterade under lång tid mot att länder i andra delar av Europa inte tog sitt ansvar för de utsläpp som skapade sura regn över deras mark. Meteorologiska undersökningar visade att kolväten och svavelväten kunde färdas längre än man tidigare trott för att sedan falla som nederbörd över de centraleuropeiska länderna. I Tjeckien finns områden med döda skogar, svarta av de sura regnen, och märkliga bergformationer som frätts fram när mjukare bergarter ätits bort av svavelrika regn.

Detsamma gäller koldioxidutsläpp som tenderar att inte fördelas jämnt över globen eller ens Europa. EU har med sin kraftfulla industri ett stort ansvar att hitta vägar för att minska på utsläppen.

Miljögarantin

Ett lediarbetet att förstärka enskilda medlemsländers arbete med miljöfrågor var att införa miljögarantin i EG-fördraget. Sverige var med och drev igenom miljögarantin. Den innebär att medlemsländer har rätt att införa tuffare regleringar än de som EU beslutar om. Eftersom det krävs kvalificerad majoritet att genomföra den typen av regleringar i parlamentet kan det hindra enskilda länder att gå längre än EU om garantin inte funnits. På det sättet har Sverige kunnat genomföra tuffare lagstiftning mot koldioxidutsläpp och andra miljögifter än exempelvis Danmark. Sverige var också tidigt ute som förespråkare för utsläppshandel.

Utsläppsrätter

I ett led att försöka kontrollera utsläppen i Europa inleddes en internationell handel med utsläppsrätter. I stället för koldioxidbeskattning som på sikt inte garanterar en sänkning av växthusgaser, är det förbudet för industrier att släppa ut koldioxid utan utsläppsrätt. En utsläppsrätt motsvarar ett ton koldioxid. Majoriteten av utsläppsrätterna ges utan kostnad från EU till företagen eftersom industrin annars inte skulle överleva, resonerar man. De industrier och länder som därutöver vill släppa ut mer måste köpa utsläppsrätter. Antingen av varandra eller av den pott som finns kvar. Men inte under hela perioden 2008 till 2012 har utsläppsrätterna någonsin tagit slut. Under 2008 rasade priset på utsläppsrätter dramatiskt. Detta sägs bero på att industrin insåg att det finns ett kraftigt överskott på utsläppsrätter, men det kan också bero på finanskrisen 2008. Denna teori styrks av att utsläppen minskade dramatiskt under 2008 och 2009 då flera industrier minskade sin produktion på grund av försämrad konjunktur.

De största kritikerna av systemet menar att överskottet är ett tecken på att systemet har kollapsat, medan systemets företrädare säger att överskottet kan användas till att sprida ut koldioxidutsläppen över tid. Det innebär att överskottet av utsläppsrätter från i år kan komma att användas när produktionen tar fart igen och då finns det ett lager av utsläppsrätter redo. Risken med detta är att utsläppen skjuter i höjden igen och systemet har då egentligen bara tjänat till att legitimera utsläppen i framtiden.

För att pressa upp priset på utsläppsrätterna och för att pressa industrierna att minska sina utsläpp har Europaparlamentet övervägt att makulera det uppbyggda överskottet av utsläppsrätter för perioden. Detta kallas för "backloading". En majoritet av medlemsländerna godkände i slutet av 2013 förslaget att avvakta och i nuläget inte sälja tillbaka de sparade utsläppsrätterna till industrin.

Sveriges ansvar

Sverige är visserligen ett litet land men har i historien allierat sig med andra mindre länder för att göra sin röst hörd, både i Europa och i världen. Under tiden sedan vi gått med i EU har utrikespolitiken förändrats och en del av de solidariska ambitionerna har också förän-

drats. Detta kan i hög grad tillskrivas åtta år av borgerliga regeringar som konsekvent motarbetat all utveckling på miljöområdet. Allra tydligast är Moderaterna som genom sin starka ställning länge motsatte sig att oanvända utsläppsrätter skulle anses förbrukade.

Sverige har, precis som alla andra rika länder, ett ansvar för att kompensera för den produktion som sker utomlands, men som i huvudsak konsumeras i Sverige. Exempel på detta är elektronik som tillverkas i Sydostasien men konsumeras här. Där spelar EU:s handelsregler för den interna marknaden stor roll. Det spelar allt mindre roll var i EU produkterna säljs, särskilt eftersom de tillverkas i ett fåtal länder i Sydostasien. Utsläppen blir alltså utplacerade runt om klotet. Utredare för EU menar att detta inte är en konsekvens av handeln med utsläppsrätter. Det är snarare en effekt av globaliseringen av kapital. Det har helt enkelt blivit lättare att producera varor på flera platser innan de slutligen når konsumenten.

Sverige har tidigare varit ett av de viktigaste medlemsländerna i EU för att driva igenom hårdare miljöregleringar. Våra utrikesministrar har varit engagerade i miljöfrågor, något som begränsats avsevärt med den borgerliga regeringen Reinfeldt. Svenska socialdemokrater har däremot varit drivande i EU-parlamentet för att förbjuda farliga ämnen i nära kontakt med mat. Det gäller framför allt det kontroversiella bisphenol. Ett mjukgörande medel som används i plast för att göra den böjbar. Det fanns exempelvis i nappflaskor, plastlådor för mat och även i konservburkar. Ämnet utsöndras i maten när värme tillsätts. Det kan på sikt rubba hormonutsöndringen i framför allt små barns kroppar.

Länderna i syd

Söder om Europa breder den afrikanska kontinenten ut sig och EU:s miljö- och klimatpolitik påverkar i allra högsta grad dessa länder. Som nämnts tidigare hänger mycket av klimatfrågorna ihop med väder och vind. Såväl utsläppens spridning som deras effekter. Under klimattoppmötena är det ofta länder i syd som tycker att det görs för lite. De drabbas också hårdare och tidigare av förändringar i klimatet. Höjningar i den globala medeltemperaturen kan göra den tropiska zonen obebodlig och att öknarna ytterligare breder ut sig. I delar av Afrika där jordbruket fortfarande är en betydande

del av ekonomin och en viktig del för vanliga människors överlevnad innebär det svält eller flykt. UNHCR, FN:s flyktingorgan, menar i flera rapporter att allt fler människor i syd kommer att tvingas på flykt när klimatförändringarnas effekter blir allt tydligare.

Det kommer att öka risken för inbördeskrig i Afrika och flyktingströmmarna inom kontinenten kommer att ytterligare försvåra arbetet med att lyfta världen ur fattigdom. De rika länderna i norr bär ett stort ansvar för klimatförändringarna och bör vidta mått och steg för att minska förändringarna i klimatet.

Framtidens energi

Flera länder inom EU satsar nu på olika typer av förnyelsebar energi. Framtidens konkurrenskraft, menar de, ligger i att kunna försörja sin befolkning och industri med billig och ren energi. De fossila bränslena är dessutom ändliga och kommer att generera allt fler och allvarliga konflikter. Enligt Shell, ett av världens största oljebolag, finns det två olika scenarier för hur framtiden kommer att se ut. Det ena scenariot kallas "Blueprint" och det andra "Scramble". Båda utgår ifrån att de fossila bränslena är nära att ta slut. Men de skiljer sig åt i lösningen. Blueprint är engelska för ritning och innebär en fredlig lösning som inriktar sig på att utveckla och konstruera mekanismer för att utvinna förnyelsebar energi. Scramble däremot, är engelska för uttryckning, innebär att de stora ekonomierna – oavsett om de är stater eller företag – tävlar om att komma först till olika fossila bränslelager. Bilden som målas upp är kaotisk och konfliktfylld.

Det finns alltså en hög medvetenhet långt upp i samhällspyramiden för hur svår den kommande energikrisen kan komma att se ut.

Diskussionsfrågor

- Ett av de främsta medlen för att sänka koldioxidutsläppen är handeln med utsläppsrätterna – vilka fler sätt finns det att begränsa utsläppen?
- EU bedriver en alltmer gemensam utrikespolitik – vilka konsekvenser har detta för internationella överenskommelser?
- Står EU:s miljögaranti i konflikt med de fyra friheterna (Fri rörlighet för varor, personer, tjänster och kapital)?
- De fyra friheterna är tänkta att främja den inre marknaden inom EU. Vilka konsekvenser kan det innebära för klimatpolitiken?
- Varje år genereras ett så kallat överskott av handeln med utsläppsrätter. Det finns nu flera hundra miljoner ton i överskott. Vad bör göras med överskottet av utsläppsrätter?
- Vilka framtida energisatsningar är viktiga för att EU ska kunna reformera klimatpolitiken?

Elitprojekt eller folkets EU?

Vad som händer i EU påverkar oss mer än vi ofta tror. EU är inte längre ett löst samarbete, utan en union med stor betydelse för människors liv. Ändå röstade bara 43 procent av EU:s medborgare i det senaste parlamentsvalet. Det talas om ett demokratiskt underskott. Har unionen tappat kontakten med väljarna? Är EU ett elitprojekt? Har Lissabonfördraget gjort det bättre? Hur kan demokratin stärkas och hur kan du vara med och påverka EU?

Kommunen förhindras att upphandla närodlat mat. Europaparlamentet röstar för att ensamstående föräldrar ska få mer stöd för att klara vardagen. EU-kommissionen lägger förslag som går ut på att hålla nere löneökningarna. Det finns en stor bredd på de frågor som EU behandlar, och olika områden berör oss olika mycket. Ofta märker man inte av det inflytande som EU har. Svenska medier bevakar inte särskilt noga vad som händer i unionen. Det är först när vi aktivt söker information som vi upptäcker att EU:s lagar och regler påverkar en hel del i vår vardag.

Av alla beslut som kommunerna fattar har ungefär sex av tio påverkats av EU. Det kan till exempel handla om att en kommun ombeds redogöra för de insatser som sker för att motverka ungdomsarbetslösheten bland dem som just avslutat gymnasiet. Men det kan också handla om tekniska saker som vattenkvaliteten i kommunen och de regler som man måste hålla sig till.

När EU kommer överens om stora minskningar av utsläppen kan det kännas bra eftersom EU som en viktig aktör i världen kan få andra länder att minska sina utsläpp. Det förbättrar på sikt även vår miljö i hemkom-

munen. Men när EU-kommissionen börjar komma med pekpinningar om vilka villkor som ska gälla för kollektivavtal eller anser att det behövs lägre minimilöner för att öka konkurrenskraften är det inte lika lätt att sluta upp bakom den europeiska beslutsapparaten.

För att kunna kämpa för bättre arbetsvillkor, för att kommunen ska ha rätt att handla närodlat mat, eller något annat område som man tycker är viktigt, måste vi inse att EU har betydelse. De beslut som Europaparlamentet eller EU:s ministrar fattar kommer att göra avtryck i våra liv.

Ett förändrat EU

EU har genomgått stora förändringar sedan 1957 när sex länder enades om att samordna kol- och stålindustrin. Unionen har i dag långt större maktbefogenheter än vid begynnelsen. När medlemsländerna har kommit överens om nya fördrag har det inneburit att mer makt har flyttats över till EU-nivå.

Först handlade det framför allt om att undanröja hinder för en del företags och varors rörlighet över gränserna. Men i dag har EU rätt att besluta om allt från miljö, till handel och brottsbekämpning. Unionen har dessutom börjat göra militära insatser och börjat samordna utrikespolitiken. EU får dock inte lägga sig i sådant som bostadspolitik, sjukvård och inkomstskatter.

Besluten i EU är ofta juridiskt bindande. Det innebär att EU-kommissionen kan gå in och bötfälla ett land om det inte lever upp till de beslut som EU har fattat. Sverige har till exempel dömts till att böta miljontals kronor för att man inte har infört datalagringsdirektivet. Att besluten är bindande ska göra arbetet mer effektivt och se till så att länderna kan konkurrera på lika villkor.

Att lagarna är bindande skulle somliga säga är bra eftersom det ställer samma krav på alla EU-länder. Den som köper en leksak i Italien ska vara lika säker på att den inte går sönder, som om den vore inköpt i Sverige. Andra skulle säga att de bindande besluten är dåliga eftersom de ofta ligger på en miniminivå. Länder kan därför stöta på patrull när de vill ha starkare regler för kollektivavtal eller för föräldraledighet.

Samtidigt som EU har växt har vetorätten tagits bort på de flesta områdena. Bland EU:s beslutsfattare fanns en

oro för att arbetet i EU skulle gå väldigt långsamt om vetorätten fick vara kvar. Nu fattas i stället beslut genom att ett tillräckligt stort antal länder måste rösta ja. Men när det kommer till sådant som utrikespolitik och skatter krävs det fortfarande enighet.

Att vetorätten har tagits bort på många områden har mött protester från personer som anser att det gör EU mindre demokratiskt. De skulle säga att det minskar befolkningarnas inflytande över politiken, eftersom en enig riksdag kan köras över av EU:s ministerråd. Andra skulle i stället säga att det är fel att ett land som streftar emot ska kunna blockera utvecklingen för alla andra. Ofta har det blivit bråk om vetorätten när EU ska förhandla fram nya fördrag.

Numera finns det också en möjlighet för länder att inleda ett fördjupat samarbete. Om minst nio EU-länder är överens i en fråga kan de gå vidare med gemensam lagstiftning. Men det görs oftast bara om det är omöjligt att nå ett beslut på EU-nivå inom en rimlig tid. Ett antal länder har exempelvis beslutat att gå före med gemensamma regler för äktenskap. Sverige har valt att stå utanför det samarbetet.

Även om det överstatliga samarbetet har ökat är EU fortfarande ett samarbete mellan självständiga stater, till skillnad från en federation som USA. De grundläggande fördragen måste godkännas av parlamentet i varje enskilt land. Fördragen bestämmer spelreglerna. Hur snabbt det sedan går med olika frågor beror på vad de politiska ledarna i Europa tycker är viktigt.

När Lissabonfördraget förhandlades fram för ett par år sedan ansåg många bedömare att det skulle vara den sista stora fördragsändringen på mycket lång tid. I och med finanskrisen har en ny diskussion uppstått om EU trots allt behöver öppna nya fördragsförhandlingar. Exempelvis har den tyska finansministern Wolfgang Schäuble sagt att fördragsförändringar behövs för att stärka euroområdet konstruktion.

Utvecklingen av EU - en snabbguide

Dagens EU-länder har tillsammans nästan 500 miljoner invånare – betydligt fler än USA. Unionen består i dag av 28 länder och fler länder knackar på dörren. Det som började som ett löst samarbete blev så småningom en allt tätare gemenskap, för att på 1990-talet bli

en politisk och monetär union med en gemensam inre marknad och en gemensam utrikespolitik.

- 1957 enades de sex länder som ingick i kol- och stålunionen om att skapa en gemensam inre marknad för varor, som på sikt även skulle gälla för personer, tjänster och kapital (Romfördraget). Året efter antogs ett gemensamt samarbete för kärnenergiområdet. Tillsammans bildade överenskommelserna EG.
- 1979 hölls det första direktvalet till Europaparlamentet. Redan i Romfördraget föreskrevs att Europaparlamentarikerna skulle utses genom allmänna val, men genomförandet av detta drog ut på tiden. Snittet för valdeltagandet i de nio länder som då var med i EG var 62 procent. Sedan dess har valdeltagandet minskat för varje val som har hållits.
- Europeiska unionen (EU) bildades 1993 i och med att Maastrichtavtalet trädde i kraft. Det beslutades samtidigt om att införa en gemensam valutaunion. I och med att EG övergick till att bli EU tillkom regler om en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik.
- Sverige blev medlem 1995. Samma år gick Finland och Österrike med i EU.
- 2002 ersatte euron valutorna i de elva länder som inledningsvis ingick i eurosamarbetet. Året efter röstade Sverige nej till att gå med i EMU. I dagsläget ingår 18 av EU:s 28 medlemsländer i eurosamarbetet.
- EU utvidgades 2004 med tio nya medlemsländer från de forna kommuniststyrda länderna i Central- och Östeuropa. Tre år senare ansågs även Bulgarien och Rumänien redo att anslutas till EU.
- 2009 trädde Lissabonfördraget i kraft. EU fick därmed en permanent ordförande och en representant för utrikesfrågor. Europaparlamentet fick inflytande över fler områden och den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken fördjupades ytterligare.

Så styrs EU

Det är inte alla gånger helt lätt att förstå sig på besluts-gången i EU. I nyheterna rapporteras om att Europaparlamentets miljöutskott har röstat igenom högre utsläppskrav på bilar. Men vad betyder egentligen det för

hur det blir i slutändan? En beslutsprocess kan ibland ta flera år, vilket gör EU:s sätt att fungera svåröverblickbart. EU-kommissionen har ensamrätt att lägga lagförslag (med några undantag). Kommissionen granskar också om medlemsstaterna har infört de beslut som EU har fattat. Även om Europaparlamentet rent formellt kan avsätta kommissionen kan EU:s folkvalda politiker inte styra vilka förslag som kommissionen ska lägga. Den svenska EU-kommissionären Cecilia Malmström har ansvar för inrikes frågor. Det innebär att hon har hand om politikområden som migration, brottslighet och säkerhet. Varje medlemsland utser en kommissionär. Det innebär att Cecilia Malmström har 27 kommissionärskollegor – alla med ansvar över olika områden. Kommissionen brukar vanligtvis fatta beslut genom enhällighet.

När EU-kommissionen har kommit överens om ett förslag går frågan vidare till ministerrådet och Europaparlamentet. I ministerrådet förhandlar de olika EU-länderna om hur de ser på kommissionens förslag. Om EU-kommissionen har lagt ett förslag om till exempel utstationerade arbetare innebär det att arbetsmarknadsminister Elisabeth Svantesson kommer att åka till Bryssel. Handlar det om fiske åker landsbygdsministern, och handlar det om miljö åker miljöministrarna från de respektive länderna.

Många frågor avgörs redan i arbetsgrupper. Då är det tjänstemän från medlemsländerna som förhandlar utifrån riktlinjer som de har tagit emot från det egna landet. De svårare kompromisserna förbereds och förhandlas fram i Corepers två kommittéer. Då är det de högsta tjänstemännen från EU-ambassaderna som är på plats och förhandlar om de frågor som ministerråden ska ta upp.

Samtidigt som EU:s ministrar på sitt håll inleder diskussioner börjar Europaparlamentet sitt arbete. I parlamentet sitter 766 folkvalda politiker. Av dem kommer 20 från Sverige. I och med Lissabonfördraget ändras antalet parlamentariker till 751 från valet 2014. De olika förslag som kommer från EU-kommissionen fördelas i parlamentets olika utskott. Gäller det utstationerade arbetare kommer exempelvis utskottet för sysselsättning att se över frågan. När utskottet har förberett och röstat om sitt förslag går det vidare till omröstning i parlamentet.

Europaparlamentets makt har ökat genom olika fördragsändringar. Det var först med Maastrichtfördraget 1993 som parlamentet fick lagstiftande makt i nivå med ministerrådet. Men då gällde det framför allt frågor om den inre marknaden. I dag har parlamentet inflytande över de flesta politikområdena. Med Lissabonfördraget tillkom inflytande över områden som jordbruk, EU:s budget och handel. Parlamentet brukar ofta skicka uppmaningar till EU-kommissionen om frågor som den borde ta upp.

Sedan Lissabonfördraget trädde i kraft har det blivit allt vanligare att de tre institutionerna mejslar fram det slutgiltiga förslaget i gemensamma förhandlingar. De olika positionerna jämkas samman och parterna når en kompromiss. Trots att dessa förhandlingar styr hur EU:s lagstiftning ska formuleras får förhandlingarna mycket liten uppmärksamhet i medierna.

På EU:s toppmöten, det Europeiska rådets möten, fattas beslut om de riktigt stora frågorna. Här möts stats- och regeringschefer för att förhandla fram kompromisser. Dessa möten brukar i regel hållas fyra gånger per år. Men sedan finanskrisen inleddes har EU:s ordförande Herman van Rompuy flera gånger tvingats kalla till extra toppmöten. EU-domstolen och Europeiska centralbanken (ECB) är två institutioner som ofta hamnar mer i skymundan trots att de är två tunga instanser.

EU-domstolen har till uppgift att tolka EU-rätten. Tvister mellan medlemsländer och EU:s institutioner döms också av EU-domstolen. ECB är euroländernas gemensamma centralbank och ansvarar för penningpolitiken i de 18 euroländerna.

I EU finns också rådgivande organ som den Europeiska och sociala kommittén (EESK). I EESK sitter bland annat representanter för arbetsgivare och arbetstagare. De har i uppdrag att granska de förslag som EU-kommissionen lägger. Men forskare bedömer att EESK har relativt lite inflytande.

Det finns även en social dialog där kommissionen rådfrågar fack och arbetsgivare i frågor som rör social- och arbetsmarknadspolitik. Inom ramen för den sociala dialogen finns möjlighet för arbetsmarknadens parter att sluta avtal, som även kan upphöjas till lagstiftning. Men eftersom det från arbetsgivarnas sida inte har funnits något större intresse av att sluta centrala avtal har den sociala dialogen haft liten betydelse. EU-kommissionen

har heller inte pressat parterna till att komma fram till gemensamma lösningar.

Maktförskjutningar i EU

Med Lissabonfördraget har makt flyttats från EU-kommissionen och ministerrådet till Europeiska rådet och Europaparlamentet. Fördraget har också inneburit att mer makt flyttats till EU:s stora länder. Det var några slutsatser som drogs i rapporten "Makten i Europa", som har getts ut av SNS Demokratiråd. Att EU har fått en permanent ordförande har inneburit att det land som innehar ordförandeskapet fått mindre möjligheter att påverka EU:s dagordning. Det är något som små EU-länder har förlorat på. Ordförandeskapet har tidigare varit en viktig möjlighet för små och medelstora länder att lyfta och driva prioriterade frågor.

EU:s stora länder har vunnit på denna nya tågordning. Exempelvis har de stora länderna fått möjlighet att förhandla fram lösningar som ordförandeskapet sålt in inför Europeiska rådets möten. I och med finanskrisen har stats- och regeringscheferna, och då särskilt de större ländernas, dessutom tagit sig rätt att forma den dagordning som tidigare sattes av EU-kommissionen.

Vi har samtidigt sett hur det fransk-tyska samarbetet ökat, genom att fler möten ägt rum mellan de två länderna. Frankrike och Tyskland har tillsammans drivit att EU exempelvis behöver en pakt för att öka konkurrenskraften, liksom att länderna vill se en gemensam transaktionsskatt.

Den maktförskjutning som har skett till fördel för EU:s stora länder kommer att öka ytterligare när nya röstregler, med anledning av Lissabonfördraget, träder i kraft 2014. Då kommer de sex största länderna i EU tillsammans att ha 63 procent av makten i ministerrådet.

I Demokratirådets rapport ges några rekommendationer för hur Sverige borde hantera de maktförskjutningar som Lissabonfördraget har inneburit. Man menar att Sverige borde bygga nya koalitioner, vara aktiv och se till att vara med och påverka framtida maktcentra i unionen.

Eliten i otakt med folket?

Finanskrisen har följts av att EU:s toppolitiker och tjänstemän velat se ett närmare samarbete. Det lyfts förslag på nya fördragsändringar, kanske till och med en europeisk finanspolitik och gemensam skattepolitik. Andra driver på för utbyggnaden av ett gemensamt försvar. Vissa vill till och med gå så långt som mot en federal stat, något i stil med USA. Medlemsländerna skulle då lämna över mycket av sin beslutsrätt och sitt självbestämmande till EU och Bryssel.

Men vad vill egentligen EU:s invånare? Det har inte alltid varit populärt med ökad integration och att makt förts över till EU. Folket har ofta sagt nej när de ställts inför ett val. Till exempel röstade Danmark nej till Maastrichtfördraget år 1992. På samma sätt kunde Nicefördraget antas först efter att Irland hållit en andra folkomröstning. Första gången sade irländarna nej. År 2005 stoppade väljarna i Frankrike och Nederländerna förslaget till EU-konstitution. Och 2008 var det dags för ännu ett nej på Irland, då till Lissabonfördraget. Irländarna var då det enda folket i EU som fick folkomrösta om fördraget.

När irländarna röstade ja till Lissabonfördraget i den andra folkomröstningen handlade det mindre om ett verkligt stöd för mer makt flyttas till EU och mer om en upplevelse av utsatthet i och med den finanskris som gripit tag i landet. Samtidigt var pressen stark från EU-håll på att irländarna skulle säga ja till fördraget.

Det verkar finnas ett glapp mellan de styrande och medborgarna. Det har också märkts på andra sätt. Under finanskrisen har många människor demonstrerat mot vad de uppfattar som att EU:s ledare samlas till toppmöten för att rädda bankerna, och att skattebetalarna sedan tvingas betala notan. Finanskrisen har tydliggjort glappet mellan en europeisk elit och befolkningen. Så länge de ekonomiska hjulen rullade på var det lättare att driva EU som ett "uppifrån och nerprojekt", men de senaste åren har protesterna växt, liksom glappet.

Få röstar i parlamentsvalen

När det senaste valet till EU-parlamentet hölls var det enbart 43 procent av medborgarna som begav sig till valurnorna. Även om valdeltagandet i Sverige ökade från 38 procent till 46 procent var trenden i många

länder den motsatta. Och röstdeltagandet från svensk sida i EU-valet var fortfarande betydligt lägre än i riksdagsvalen, då runt 80 procent av de svenska medborgarna brukar bege sig till vallokalerna för att lägga sin röst.

Man brukar tala om det låga valdeltagandet i termer av "ett demokratiskt underskott". Europaparlamentet är EU:s direktvalda institution, men samtidigt verkar parlamentet ha låg legitimitet bland de europeiska invånarna. Alltför få bryr sig om att rösta. Handlar det om ett missnöje med hur EU fungerar? Vet inte folk vad EU-parlamentet har för roll i EU? Tycker man inte att ens röst gör någon skillnad? Är det för långt mellan Borås och Bryssel?

Mellan EU-valen händer det sällan att de frågor som parlamentet beslutar om får någon större uppmärksamhet i de olika medlemsländerna. Nationella medier visar litet intresse att bevaka frågor som parlamentet behandlar. Den nationella debatten handlar ofta om helt andra frågor än om dem som parlamentet ska rösta om. Och även om parlamentet röstar om exempelvis åtgärder för att minska våldet mot kvinnor, kommer lokal press oftast inte att plocka upp nyheten. Trots att parlamentets beslut kan innebära att den lokala kvinnojouren får möjlighet att vidga sin verksamhet.

Många invånare i EU upplever att varken EU eller nationella politiker kommunicerar vad som händer på EU-nivå. De gånger som Europaparlamentets beslut får mer uppmärksamhet är just i samband med att det hålls EU-val. Kanske borde de nationella partiledarna prata EU oftare än så för att väljarna ska förstå vad partiernas företrädare gör under parlamentets sammanträden. Andra skulle säga att de politiska skiljelinjerna måste bli tydligare om väljarna ska intressera sig för vad som händer på EU-nivå. Om vänstern tog upp kampen med nyliberalerna och drev på för sociala rättigheter och ett EU som fungerar omfördelade: Skulle då inte väljarna bli mer engagerade?

Beslutsgången upplevs nog också som lång och krånglig, vilket gör de enskilda frågorna svåra att följa. För den som inte är insatt kan det samtidigt vara svårt att veta var makten i EU ligger. Maktindelningen mellan EU-kommission, parlament och ministerråd ser annorlunda ut än hur makten delas på nationell nivå. Som tidigare nämnts har parlamentet ingen

möjlighet att tvinga kommissionen att lägga fram lagförslag. I vanliga fall brukar ju även parlamenten kunna lägga lagförslag. Kommissionen svarar inte heller inför folket eller inför medlemsländerna, utan för det mer diffusa "EU:s gemensamma intressen", vilket kan tyckas odemokratiskt. Vem styr egentligen över kommissionen?

När Lissabonfördraget trädde i kraft fick Europaparlamentet i och för sig inflytande över fler politikområden. Men parlamentets makt är fortfarande begränsad. Parlamentet ska nämligen nå kompromisser med kommissionen och ministerrådet.

Ett av de förslag som lagts för att öka deltagandet i EU-valet är formandet av gemensamma vallistor. Om förslaget går igenom skulle det innebära att det blir möjligt att lägga en extra röst på exempelvis en bulgarisk eller fransk politiker. Ett mer närliggande förslag är att de europeiska partigrupperna borde lansera sina egna kandidater till posten som kommissionens ordförande. Detta kommer delvis ske till valet 2014 då den Socialdemokratiska gruppen beslutat att lägga fram Martin Schultz (från tyska SPD) som sin gemensamma kandidat. Förhoppningen är att detta ska göra de politiska skillnaderna tydligare.

Nästa val till Europaparlamentet hålls 2014. Förmodligen kommer det att innebära ett relativt högt valdeltagande i Sverige eftersom EU-valet kommer att hållas samma år som riksdagsvalet. Men sammantaget i EU är risken stor att valdeltagandet fortsätter sjunka.

Stärkt medborgarröst?

För att öka EU-medborgarnas möjlighet att påverka lagstiftningen i unionen introducerades det så kallade medborgarinitiativet. Tanken var att minst en miljon medborgare skulle kunna gå samman och kräva att EU-kommissionen lägger fram ett förslag i en viss fråga.

I debatten om Lissabonfördraget menade exempelvis olika kvinnoorganisationer att medborgarinitiativet var en anledning till att ställa sig positiv till fördraget. Det för att man med hjälp av medborgarinitiativ skulle kunna ordna upprop för att stärka kvinnors rättigheter.

När fördraget väl trätt i kraft drog dock processen med vilka regler som skulle gälla för att få igenom ett med-

borgarinitiativ ut på tiden. EU-kommissionen fick hård kritik för att man ville krångla till reglerna genom att kräva att kommissionen skulle granska insamlingens äkthet efter att 300 000 individer undertecknat initiativet. Kommissionen ställde också krav på att personnummer och ID-nummer skulle lämnas när någon undertecknade ett medborgarinitiativ.

Efter förhandlingar med Europaparlamentet och ministerrådet ströks dessa krav. Enligt de nuvarande reglerna ska minst en miljon personer från sju olika EU-länder underteckna ett initiativ för att det ska behandlas av EU-kommissionen. Ett exempel på detta är Right2water som genomfört en namnsamling för rätten till offentligt kontrollerat vatteninnehav.

Att ett medborgarinitiativ får en miljon underskrifter innebär inte per automatik förändringar av EU:s regler. EU-kommissionen kan komma att lägga ett lagstiftningsförslag, men det kan också innebära att utfrågningar ordnas i Bryssel.

Hur kan du påverka EU?

Ett viktigt steg för att kunna påverka EU är att ha kunskap om hur beslutsgången ser ut. Om du vill påverka en fråga där det redan har lagts ett förslag är det viktigt att ta reda på hur långt beslutsprocessen har kommit. När du väl vet det kan det vara lättare att veta vart du ska vända dig.

- För att påverka i en viss fråga tjänar du på att hitta andra som är intresserade av samma sak. Förmodligen finns det en intresseorganisation som är intresserad av eller redan driver frågan. Många deltar också i samarbetsorganisationer på EU-nivå.
- Har EU-kommissionen just lagt ett första förslag kan det fortfarande pågå ett så kallat öppet samråd. Då får företag och intresseorganisationer, men även privatpersoner, komma med synpunkter.
- I Europaparlamentet sitter 20 svenska EU-politiker. De sitter i sin tur i olika utskott. Kolla upp vilken EU-politiker som jobbar med det område som du är intresserad av, och kontakta den personen.
- I ministerrådet finns de olika ländernas regeringar representerade. Dels är det möjligt att kontakta de tjänstemän som sitter i ministerrådets olika arbetsgrupper. Du kan också väcka opinion bland de riksdagsledamöter som har samma politiska

utgångspunkt som du har.

- Facket kan hjälpa till att driva olika frågor. Kommunal lyckades exempelvis driva igenom att visstids- och deltidsanställda ska ha samma rättigheter som fast anställda efter att ha tagit frågan till EU-nivå. Det efter att först ha misslyckats få igenom lagstiftningen i Sverige.

Diskussionsfrågor

- På vilka områden ska EU ha makt? Vad innebär det om EU får inflytande på fler områden?
- I vilka frågor är det viktigt att nationalstaten får behålla beslutanderätten?
- Med Lissabonfördraget har mer makt flyttats till EU, vad innebär det för Sverige?
- Borde Sverige vidta åtgärder för att få mer inflytande i EU? Vad borde Sverige göra?
- Varför röstar så få i EU-valen? Vad kan påverka röstdeltagandet?
- Hur kan demokratin i EU stärkas?
- Vad skulle vara intressant att ta upp som medborgarinitiativ?

Rött eller blått Europa?

Högern dominerar i EU:s samtliga institutioner. Och vem som styr spelar roll. Högern har sin vision av Europa, vänstern har sin, företagslobbyn driver en linje, facket ofta en annan. Vad skiljer rött från blått i Europapolitiken? Vilket Europa är det som formas nu? Vad är alternativet?

En äldre kvinna lutar sig över middagsbordet och viskar bekymrat frågan: Krisen i Sverige på 1990-talet, hur illa var den? Hur lång tid efteråt märkte ni av den? Scenen utspelar sig i en förort till Dublin sensommaren 2009. Sedan dess har krisen på Irland fördjupats. När irländska skolor slog upp dörrarna på nytt hösten 2011 hade extralärare avskedats och barn med specialbehov flyttats över till vanliga klasser. Unga irländare söker sig utomlands och till salu-skytarna hänger utanför många affärslokaler och hus.

Många länder i Europa har drabbats hårt av den ekonomiska kris som startade med finansmarknadens kollaps 2008. Värst är det i Sydeuropa, där Grekland är nära konkurs. Italien, Portugal och Spanien vinglar på ruinens brant. Ja, hela eurosamarbetet knakar rejält i fogarna.

Vid finanskrisens inledning fanns det en bred uppfattning bland Europas vänster att det nu var tid för revansch. Krisen var en kapitalismens kris och nyliberalismen hade visat sig leda in i en återvändsgränd. Men några år in i krisen lyser socialdemokratins och den övriga vänsterns comeback med sin frånvaro. Europa domineras ännu av högern. Samtidigt innebär flera av de krispaket som har lagts fram av EU-kommissionen att länder som Grekland och Irland pressas att föra en nyliberalt präglad politik. Fackliga rättigheter inskränks, minimilöner sänks och den offentliga sektorn drabbas av stora nedskärningar.

Det blir allt viktigare för Europas vänster att hitta svar till finanskrisen och göra sig relevant för EU:s befolkning. Annars kan utvecklingen spela antidemokratiska krafter rätt i händerna. I värsta fall kan finanskrisen i Europa utvecklas till en demokratisk kris.

Ett blånande EU

Vid senaste EU-parlamentsvalet 2009 led Socialdemokraterna och vänstergruppen ett svidande nederlag. Båda grupperna tappade flera mandat jämfört med föregående val och gjorde sitt svagaste valresultat hitills. Trots brinnande finanskris och massarbetslöshet i Europa stärktes EU:s konservativa och liberala partigrupper, och de utökade sin majoritet i parlamentet.

Så här ser fördelningen mellan partigrupperna ut: Flest ledamöter har den kristdemokratiska EPP-gruppen, med 275 EU-politiker från olika center-högerpartier. I den gruppen ingår Moderaterna och Kristdemokraterna. På den borgerliga sidan är liberala Alde-gruppen näst störst med 85 ledamöter. Till den hör Centerpartiet och Folkpartiet. Gruppen Europeiska konservativa och reformister (ECR) bildades efter det senaste EU-vallet och innehåller konservativa och marknadsliberala partier. Inga svenska partier finns representerade i gruppen som har 56 ledamöter. Den socialdemokratiska gruppen (S&D) med 194 ledamöter är störst till vänster. I den gröna gruppen, som har 58 ledamöter, sitter både Miljöpartiet och Piratpartiet, och även de gröna. Vänsterpartiet ingår i vänstergruppen GUE/NGL, som har 35 ledamöter. Den euroskeptiska och högerpopulistiska gruppen Frihet och Demokrati i Europa har 32 ledamöter. Några parlamentariker saknar grupp tillhörighet.

Efter valet 2009 pekade Poul Nyrup Rasmussen, ledare för Europeiska socialdemokratiska partiet (ESP), ut två större förklaringar till att S-gruppen fortsatte att tappa mandat. Dels menade han att vänsterväljarna hade låtit bli att rösta. Dels ansåg han att Socialdemokraterna misslyckats med att tydliggöra den egna politiken inför valet.

Andra bedömare menade att Socialdemokraterna förlorade på inrikespolitiska faktorer. I flera av Europas länder befinner sig partiet i kris. Magnus Ryner, professor i internationell politisk ekonomi, har till exempel påpekat att Socialdemokraterna misslyckades med att

ta till sig den ilska som många människor kände gentemot finansmarknaden. Det fanns en möjlighet att ifrågasätta marknadslösningar och finansmarknadens mekanismer, men den chansen tog inte partiet. Samtidigt är inte läget helt nattsvart utan sedan slutet av 2013 sitter det socialdemokrater i 19 regeringar av EU:s 28 medlemsländer. Detta är en stor skillnad mot 2010 då endast fem av regeringarna innehöll socialdemokrater.

Det är svårt att bedriva ett aktivt oppositionsarbete i EU-parlamentet, svårt att skapa utrymme för tydliga alternativ. Till stor del beror det på att många frågor rör sig utanför den klassiska höger-vänsterdimensionen. Mycket av arbetet i parlamentet går ut på att nå kompromisser. I 70 procent av de omröstningar som har hållits i Europaparlamentet sedan det senaste EU-vallet har den socialdemokratiska och kristdemokratiska EPP-gruppen röstat likadant.

Den borgerliga dominansen stärks även av att en majoritet av EU-länderna styrs av liberala och konservativa partier. Dessa länders ministrar möts sedan vid ministerrådets möten och fattar beslut som präglas av deras ideologiska grundsyn.

EU-kommissionens sammansättning påverkas också av färgen på de nationella regeringarna, eftersom kommissionärerna utses av regeringarna i de olika länderna. När den senaste kommissionen utsågs 2009 innebar det att endast sex av de 27 kommissionärerna hade en socialdemokratisk bakgrund.

Politisk färg har betydelse

Vem som styr EU har betydelse. De beslut som fattas präglas av den politiska grundsyn som beslutsfattarna har. När vänsterregeringar styrde EU i slutet på 1990-talet hände det mycket med jämställdheten, arbetsvillkoren och miljön. De senaste åren, när EU har haft en högermajoritet, har företagets konkurrenskraft och hårdare tag mot invandring hamnat högre upp på dagordningen, samtidigt som fackföreningarna tycker att de har svårare att få igenom sina önskemål.

Partierna har olika visioner av vilket Europa de vill se. De politiker som vill ge marknaden och företagen stort spelrum på hemmaplan brukar driva samma uppfattning i EU. Man kan se två konkurrerande inriktningar. Den blå pekar mot ett mer marknadsliberalt Europa, där den fria konkurrensen och företagets rättigheter

sätts före välfärd och arbetsvillkor. Den röda pekar mot ett mer socialt Europa, där politiska beslut sätter gränser för marknaden, där goda arbetsvillkor är en del av EU-bygget och där välfärden skyddas från konkurrens. I ett socialt Europa hjälper EU till att förbättra jämställdheten, motverka lönedumping, och balansera de globala företagens makt.

Framväxten av den inre marknaden skedde under ett på många sätt marknadsliberalt färgat 1980-, 90- och 2000-tal, vilket satte sin prägel på såväl EU-fördragen som på flera direktiv. Men även tanken om det sociala Europa har påverkat EU-bygget. När den inre marknaden skulle genomföras på 1990-talet fick till exempel fackföreningarna igenom förbättringar av löntagarnas ställning, och genom åren har flera viktiga beslut om miljöskydd drivits fram på EU-nivå.

Samtidigt finns det skillnader även inom partifamiljerna. Brittiska Labour har sedan länge sagt nej till fackliga krav om ett mer socialt Europa, medan andra socialdemokratiska partier velat gå längre. Tyska kristdemokrater har ibland mer gemensamt med svenska socialdemokrater än med svenska marknadsliberaler

Den senaste tidens högerdominans har märkts på flera sätt. Det europeiska fackförbundet ETUC har kritiserat EU-kommissionen för att lägga förslag som undergräver arbetares rättigheter. Förbundet har uttryckt att den europeiska sociala modellen är på väg att tyna bort.

EU-domstolen slog sommaren 2010 fast att tyska kommunanställdas avtalspensioner måste upphandlas i öppen konkurrens i hela EU. Facket rasade över att den fria förhandlingsrätten ännu en gång fick stå tillbaka för den fria rörligheten. Domen är bara en i en serie av domar som lett till facklig kritik mot inskränkningar i arbetsvillkoren.

Även före krisen väcktes en oro över EU-projektets utveckling. Ett av de mest uppmärksammade fallen var Laval domen. Domen ledde till att den borgerliga regeringen tog fram lagstiftning som begränsade fackets rätt att kräva kollektivavtal. Efter att ha förlorat majoritetsställningen i riksdagsvalet 2010 tvingades dock regeringen tillsätta en utredning om Lex Laval. Oppositionen menade att det finns utrymme inom EU-domen att ge ett starkare skydd för utländska arbetare som är stationerade i Sverige.

Lavaldomen har dock inneburit att EU-kommissionen ska ta fram nya riktlinjer för fall som liknar Laval. I ett förslag från våren 2013 beskriver kommissionens ordförande, José Manuel Barroso, hur EU ska få en smidigare inre marknad och att EU-domstolen i framtiden ska döma annorlunda i fall som Laval.

Fackliga företrädare finner få exempel på stärkta rättigheter för löntagare sedan finanskrisen bröt ut. Men det finns trots allt exempel på viktiga beslut som stärkt arbetares rättigheter. Storbritannien blockerade i flera år ett beslut i EU:s ministerråd om bemanningsanställdas villkor. Sommaren 2008 kunde till slut en uppgörelse nås efter att Storbritannien fått till ett avtal på hemmaplan. Därefter enades EU om att anställda på bemanningsföretag ska ha samma villkor som den som är direkt anställd av företaget för att utföra samma tjänst. Beslutet sågs som en framgång från fackligt håll.

EU har även fattat beslut som har inneburit förbättrad arbetsmiljö. Facket ser också positivt på de regler som EU har fattat om föräldraledighet, visstidsanställningar och arbetstid.

Lobbyismen påverkar

Det är inte bara den ideologiska färgen på representanterna i EU:s institutioner och församlingar som avgör åt vilket håll Europaprojektet rör sig. Det pågår också en ständig maktkamp mellan företag, fackföreningar och medborgargrupper som kämpar för sin sak. I den maktkampen har företagslobbyister fått allt större övertag på senare år. I samband med att mer makt flyttats till EU-nivå har allt fler lobbyister begett sig mot Bryssel.

Exakt hur många lobbyorganisationer som verkar i EU är inte helt klarlagt. Till det lobbyregister som existerar är det frivilligt att anmäla sig. Det har också visat sig att flera av de näringslivsorganisationer som registrerat sig har angett att de är frivilligorganisationer. Mats Engström, som skrivit boken *MAKTKAMP EUROPA*, uppskattar dock att näringslivet har omkring 1 000 lobbygrupper i Belgien och att minst 300 multinationella företag har egna kontor i Bryssel.

Även om det är svårt att belägga exakt vilket inflytande olika lobbyister har är det desto enklare att komma fram till att den som inte har en förespråkare i Bryssel får svårt att göra sig hörd. Starka ekonomiska intressen har större möjlighet att påverka arbetet i EU än de in-

tressen som har små resurser. Och lobbyisterna gör sig påminda varje dag i en EU-parlamentarikers tillvaro.

”Under hela min tid som Europaparlamentariker har jag aldrig tidigare fått så många mejl, brev, fax och telefonsamtal med förfrågningar om möten, inbjudningar till frukostar, luncher, middagar, rundabordssamtal, seminarium och konferenser, alla organiserade och betalade för av representanter för mat- och dryckesindustrin, alla motståndare till mina förslag om en större transparens och ärlighet i matmärkningen.” Så beskrev EU-politikern Glenis Willmott (S) situationen för webbtidningen EUObserver i och med hennes förslag om att införa skärpta regler för märkning av livsmedel. Willmott hade föreslagit ett trafiksignalbaserat märkningssystem. Produkterna skulle märkas med rött, grönt eller gult beroende på hur mycket socker, salt eller fett de innehöll. Ett förslag som mötte intensivt motstånd från industrin.

Lobbyisterna tog till flera kontroversiella metoder för att få EU-politikerna att rösta nej till förslaget. Alliansen för Mattransparens – i själva verket ett lobbyarbete för företag som arbetar med färgämnen i livsmedel – lyckades distribuera broschyrer till EU-politikerna i miljöutskottet i samband med att de skulle rösta om märkningen.

Förslaget hade stöd från de röda och gröna partigrupperna i parlamentet, men röstades ned av högerpolitikerna. När parlamentet sommaren 2011 på nytt röstade om förslaget hade industrins lobbyister lyckats få igenom flera ändringar. Trafiksignalmärkningen är borttagen, och i stället ska energiinnehållet redovisas. Men informationen måste inte visas på framsidan av förpackningen. Inte heller behöver innehållsdeklarationen vara utskriven i den storlek som konsumentorganisationer föreskrev.

Det finns många andra exempel på hur lobbyister i EU har påverkat de beslut som fattats. Samtidigt som det med all rätta kan konstateras att lobbyisternas verksamhet på EU-nivå är problematisk, bör man komma ihåg att Sverige är ett av de länder som har minst regler för lobbyverksamhet. I Sverige saknas regelverk för offentliggörande av lobbyorganisationers inflytande. Inte heller finns det något regelverk som innebär att svenska partier måste redovisa varifrån de får sina bidrag.

Men även facket

Fackföreningsrörelsen och andra folkrörelser kan inte mobilisera lika mycket pengar för sin sak, men de kan mobilisera folk. Man kan påverka agendan genom påtryckningar, opinionsbildning, kampanjer och protester.

Europafacket har också tagit strid mot några lagförslag som har lagts fram de senaste åren, bland annat mot förslaget om nytt tjänstedirektiv. Genom att lyfta frågan i medierna, mobilisera till stora demonstrationer och genom att aktivt informera EU-parlamentets ledamöter lyckades facket påverka hur direktivet till slut utformades.

Diskussionsfrågor

- EU dominerar i dag av högern, hur märks det?
- Hur kan det komma sig att socialdemokratin och vänstern haft så få framgångar de senaste åren?
- På vilket sätt kan vänstern och arbetarrörelsen vinna mark?
- På vilket sätt kan facket bidra till att arbetares rättigheter stärks i EU? Kom med några exempel.
- Borde EU införa hårdare regler för lobbyister?
- Hur skiljer sig den politiska spelplanen i EU från den i Sverige?
- Hur kommer EU se ut om tio år?

Vem får leva i Europa?

Sverigedemokraterna har tagit klivet in i riksdagen. De senaste åren har liknande partier vunnit mark i Europa. Främlingsfientligheten, islamofobin och intoleransen breder ut sig. Är Europas mörka historia av förföljelse av minoriteter på väg tillbaka? Ser vi fascismens återtåg? Hur kan den radikala högern motverkas?

2010 fick Sverige ett nytt riksdagsparti. På valnatten stod det klart att Sverigedemokraterna fått 5,7 procent av rösterna i riksdagsvalet, nästan en fördubbling jämfört med 2006. Dessutom lyckades man erövra totalt 612 mandat i 245 kommuner. I såväl riksdagen som i flera kommuner fick nu Sverigedemokraterna en vågmästarroll.

På Sergels torg i Stockholm och på många andra platser i Sverige samlades tiotusentals människor för att manifesteras sitt motstånd mot de idéer som Sverigedemokraterna står för, och för att visa sin solidaritet med de grupper som pekas ut i Sverigedemokraternas propaganda.

Utländska medier konstaterade dock krasst att Sverige nu blivit "ett land som alla andra". Sverigedemokraternas resa är nämligen inte unik. Över hela Europa har partier med nationalistiska, ultrakonservativa och främlingsfientliga program vunnit mark de senaste decennierna.

Sverigedemokraterna

Vad är det för parti som tagit sig in i riksdagen? Sverigedemokraterna bildades 1988 av tidigare medlemmar i den rasistiska kampanjorganisationen Bevara Sverige Svenskt, BSS. Medlemmarna bestod från början av övervintrade nazister, rasistiska skinnskallar och andra aktivister ur den svenska extremhögern.

Inte minst på grund av konkurrens från Ny Demokrati och andra främlingsfientliga partier lyckades Sverigedemokraterna aldrig nå några större väljarskaror under 90-talet. I valet 2002 var denna konkurrens i viss mån borta och partiet fick sitt stora genombrott: 1,44 procent i riksdagsvalet och 49 kommunala mandat gjorde SD till det överlägset största partiet utanför riksdagen.

2005 valdes Jimmie Åkesson till partiledare efter en hård intern maktkamp. Åkesson hade då under en längre tid arbetat för att göra partiet mer rumsrent och utesluta medlemmar med nazistisk bakgrund. Tanken var att man skulle "minska träffytorna", alltså att göra Sverigedemokraterna mindre mottagligt för kritik om öppen rasism. Bland annat tog man bort en punkt i partiprogrammet som gick ut på att förbjuda adoption från utomeuropeiska länder. Framgången i valet 2006 gav SD ytterligare luft under vingarna. Valresultatet innebar rätt till statligt partistöd, och med hjälp av pengarna kunde man satsa betydligt mer på politisk propaganda än förut. Sverigedemokraterna började synas mer i medierna, och andra politiska partier ställde allt oftare upp på debatter. I opinionsmätningarna hamnade Sverigedemokraterna allt oftare över fyraprocentsspärren. Och den 19 september 2010 visade det sig att stödet för partiet var reellt. Och i det avseendet hade Sverige nu blivit ett land som "alla andra" länder i Europa.

Högerpopulistiska och högerextrema partier

Bortsett från Italien, där Mussolinis gamla fascistparti levde vidare i form av Movimento Sociale Italiano, fanns det i slutet av 70-talet inte några högerextremister i det dåvarande Västeuropas olika nationella parlament. Ett trettioårigt år senare är situationen totalt förändrad. Av EU:s 28 medlemsländer hade 16 ett högerpopulistiskt eller främlingsfientligt parti representerat i landets beslutande församling 2013. Dessa 16 är Belgien, Bulgarien, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Italien, Kroatien, Lettland, Litauen, Nederländerna, Rumänien, Slovakien, Slovenien, Sverige, Ungern och Österrike. Utanför EU finns starka högerpopulistiska och främlingsfientliga partier i Norge, Schweiz, Serbien och Ukraina.

I Danmark fungerade Pia Kjærsgards Dansk Folkeparti länge som stödparti åt den konservativa regeringen (i valet 2011 vann Socialdemokraterna med stödpartier dock tillbaka makten), i Nederländerna är Geert Wilders Frihetsparti stödparti åt den borgerliga regeringen. Även i Sverige är den borgerliga regeringen till stor del beroende av Sverigedemokraternas stöd, även om det inte finns något aktivt samarbete.

Vid sidan av parlamentsvalen har främlingsfientliga partier runt om i Europa vunnit framgångar i lokala val. I Tyskland är Nationaldemokratische Partei Deutschlands representerat i den beslutande församlingen i två förbundsstater. I Frankrike chockades det politiska etablissemangen år 2002 då Front Nationals ledare Jean-Marie Le Pen tog sig vidare till den andra, avgörande valomgången i presidentvalet och under 2013 visade opinionssiffror att partiet var största parti inför Europaparlamentsvalet 2014. En liknande prestation gjorde den bulgariske antisemiten Volen Siderov, ledare för partiet Ataka, när han gick vidare till den avgörande valomgången i 2005 års presidentval. Det öppet nynazistiska partiet Gyllene gryning gjorde också stora framgångar i det grekiska valet 2012 och fick 7 procent av rösterna. En stor del av deras valda parlamentariker är dock fängslade som resultat av våldsamma handlingar. Det mest uppmärksammade var åtalet mot en grupp av Gyllene grynings medlemmar för mordet på en känd artist i september 2013.

Några partier som inte fått något mandat i det nationella parlamentet har i stället lyckats ta mandat på en europeisk nivå. EU-parlamentsvalet 2009 blev en framgång för högerpopulistiska och främlingsfientliga krafter. British National Party, ett rasistiskt parti, fick till exempel 6,2 procent av rösterna i Storbritannien och tog två platser i parlamentet. Omkring 35 av 785 ledamöter i Europaparlamentet representerar nu partier med en aggressivt invandrarfientlig retorik. Några av dessa ingår i den politiska gruppen Frihet och Demokrati i Europa. Andra är grupplösa, särskilt efter att gruppen Identitet, Tradition, Suveränitet (ITS), upplöstes i november 2007 på grund av inre stridigheter.

Det historiska arvet

1920- och 30-talets fasciströrelser i Europa var ultranationalistiska, antidemokratiska ideologier som hylade våldet som politisk metod. De hävdade att det

egna landet eller den egna etniska gruppen befann sig i fara och framställde sig själva som det enda politiska alternativet som var rustat att möta detta hot. "Hoten" man såg var utländsk kapitalism, judarna, kommunismen och det man såg som ett påtvingat demokratiskt styrelseskick. Målet var att bygga massrörelser för att ena landet och krossa de konkurrerande ideologier och yttre krafter som ansågs förstöra den egna nationen.

Bortsett från i Spanien och Portugal, där Francos respektive Salazars diktaturer levde kvar som auktoritära regimer till mitten av 70-talet, gick dessa rörelser i spillror vid andra världskrigets slut. Men den fascistiska idétraditionen levde kvar. Dess ledare på 50- och 60-talet förstod dock att det var nödvändigt att anpassa sig till de demokratiska spelreglerna. Politiska uniformer, romerska hälsningar och synen på våld som legitim politisk metod rensades bort.

Många av dagens högerextrema partier har direkta kopplingar till mellankrigstidens fasciströrelser. Några exempel:

- I Belgien ingick gamla nazistkollaboratörer i Vlaams Nationale Partij som bildades 1977. Partiet bytte året efter namn till Vlaams Blok, som år 2004 ombildades till Vlaams Belang efter att en domstol konstaterat att partiets krav på utvisning av alla icke-européer stred mot landets grundlag. Även i Österrike grundades FPÖ 1956 av gamla nazistkollaboratörer.
- Sverigedemokraterna bildades som tidigare nämnts av personer som suttit i styrelsen för kampanjorganisationen Bevara Sverige Svenskt, BSS. I BSS ingick medlemmar i Nordiska Rikspartiet, vars ledare Göran Assar Oredsson ingick i den så kallade Lindholmsrörelsen på 30-talet. En annan av Sverigedemokraternas grundare hade dessutom stridit i Waffen-SS under andra världskriget.
- Gemensamt för dessa partier är att de själva eller deras företrädare målmedvetet omformat den fascistiska ideologin till någonting som inte längre påminner allmänheten om gaskamrar och stöveltramp. Men mycket av grundstommen finns kvar, om än i urvattnad form.

Nationalism och värde-konservatism

Dagens högerextrema partier upphöjer fortfarande nationen till den viktigaste politiska enheten. I allmänhet är man emot all form av överstatlighet och därmed motståndare till EU. Man talar om egenvärdet av att bevara nationella traditioner och använder sig i högre utsträckning än andra partier av det egna landets flagga i propagandan.

Mellankrigstidens fasciströrelser var på sätt och vis radikala. De ville snabbt förändra samhället i grunden. Men de var samtidigt ultrareaktionära, och uppstod som en reaktion mot framväxten av det moderna samhället.

De vände sig mot kvinnlig frigörelse. Kvinnans roll var i hemmet och hennes viktigaste funktion var att vara mor och uppfostra sina barn. De vände sig mot urbaniseringen och satte upp det goda livet på landsbygden som en motsats till storstadens "moralupplösande tillvaro".

Dagens högerextrema partier propagerar ofta för en återgång till traditionella familjevärderingar. Sverigedemokraterna skriver exempelvis i sitt idédokument (2011) om familjepolitik att: "Familjen med sin omhändertagande, kulturförmedlande och fostrande roll är samhällets viktigaste och mest grundläggande gemenskap. Starka och trygga familjer är en nödvändig förutsättning för harmoniska samhällsförhållanden."

I allmänhet är högerextremisterna motståndare till abort, mot samkönade äktenskap och mot homosexuellas rätt att adoptera. Landsbygdspolitiken har ofta en framträdande plats i partiprogrammen och storstäderna får ofta stå som symbol för det förhatliga mångkulturella samhället.

Invandringsfientlighet och rasism

På samma sätt som föregångarna under mellankrigsåren målar dagens högerextremister gärna upp en bild av hur den egna etniska gruppen står vid undergångens brant. Men fokus har flyttats. Rädslan för en kommunistisk revolution hänger inte längre i luften och formuleringar om "rasblandningens försvagande

av folkets nedärvda egenskaper" används inte.

Nuförtiden pratas det sällan om raser, men måltavlan är fortfarande etniska minoriteter. Hatet riktas oftast mot utomeuropeiska invandrare. Argument som "de tar våra jobb" och "de utnyttjar våra välfärdssystem" är vanliga. De uppfattas som en fara för de europeiska ländernas inhemska befolkning och kallas för tjuvar, våldtäktsmän och kriminella.

Men måltavlan varierar från land till land, beroende på vilka minoritetsgrupper som finns där. I bland annat Italien och Ungern attackeras romer, i Storbritannien talar British National Party om "muslims and pakis", och i Nederländerna är det muslimer i allmänhet som utgör hatobjekt. I Frankrike är det barnen till 60-talets arbetskraftsinvandrare från kolonierna som pekas ut.

Högerextremisterna är uttalade motståndare till det mångkulturella samhället. Den bärande tanken är att personer från olika kulturer inte kan leva sida vid sida utan att konflikter uppstår. Människor med olika kulturell bakgrund ska alltså inte beblanda sig med varandra.

Detta tankesätt är i grunden en form av rasism. I länder som Nazityskland, Sydafrika under apartheid eller USA innan Jim Crow-lagarna avskaffades på 50-talet ansågs människor med olika hudfärg inte kunna leva med varandra. Nuförtiden, i ett klimat där det är politiskt omöjligt att grunda diskriminering på biologi, låter rasister i stället kultur fylla den funktion som ras gjorde tidigare.

Islamofobi

Gemensamt för i princip alla de högerextrema partierna i Europa i dag är rädslan för och motståndet mot islam. Faktum är att islamofobin, eller snarare "hatet mot muslimer", kan ses som den viktigaste ingrediensen i dagens radikala högergång. Det menar Andreas Malm, författare till boken "Hatet mot muslimer" (Bokförlaget Atlas). Han visar hur författare, intellektuella och politiker pekar ut islam som en i grunden våldsam och terroristisk religion, och muslimer som ett hot mot den europeiska och västerländska kulturen. Invandringen från muslimska länder beskrivs i dessa islamofobiska kretsar som en invasion som på sikt kommer radera ut den västerländska kulturen. Man talar om en "islamisering" som är på väg att förvandla Europa till "Eurabien".

De här tankarna har inte bara omfamnats av Sverigedemokraterna och deras systerpartier, utan också av allt fler borgerliga politiker och debattörer. "Högerextrema partier lever i symbios med den borgerliga mittfåran i Europa", menar till exempel journalisten Shora Esmailian.

Det tål att påpeka att det handlar om myter och inget annat. Det bor i runda tal 15 miljoner muslimer i EU. Det är ungefär 2,5 procent av unionens totala befolkning. Ändå hävdar de främlingsfientliga partierna att det pågår en "islamifiering".

Muslimer sägs också ha värderingar som står i ett motsatsförhållande till "europeiska" värderingar. De uppmålas som omöjliga att integrera och får stå till svars för brott som över huvud taget inte har något med religionen islam att göra, som kvinnlig omskärelse och gruppvåldtäkter. Dessa uppfattningar får sedan rättfärdiga diskriminerande åtgärder som förbud mot moskébyggen och slöjor. Men islamofober bortser från att människor som kommer från muslimska områden inte är en enhetlig grupp och att muslimer inte har en gemensam syn på hur islam ska utövas. Liksom alla andra religioner är islam ett komplext fenomen med en mängd olika tolkningar. Den tolkning som rättfärdigar terroråd är en försvinnande liten extremvariant i den muslimska traditionen. En majoritet av de personer med muslimsk kulturell bakgrund som bor i Europa är dessutom sekulariserade och religionen är av mindre betydelse i deras dagliga liv.

Demoniseringen av muslimer påminner faktiskt en hel del om den antisemitism som judarna fick utstå under 1900-talets första hälft, och myten om en "islamisering" liknar den myt som spreds om en judisk världskonspiration under 20- och 30-talet. Muslimerna har blivit de moderna rasisternas nya syndabockar i Europa.

Motstånd mot ett turkiskt medlemskap i EU i nära anknytning till högerextremisternas syn på islam ligger frågan om ett turkiskt medlemskap i EU. Efter att Turkiets premiärminister Erdogan genomfört ett omfattande reformprogram för att uppfylla EU:s kriterier för medlemskap beslutade unionens ministerråd i december 2004 att formellt inleda förhandlingarna. Inför omröstningen formulerade Europaparlamentsledamöterna Luca Romagnoli, Maciej Marian Giertych, Frank Vanhecke och Jean-Claude Martinez gemensamt

en skriftlig förklaring till ministerrådet. De skrev att "vi som europeiska medborgare framförallt måste skydda vår egen livsstil". "Därför kan vi inte acceptera Turkiet i EU. Dess kultur och dess annorlunda sociala uppbyggnad och livssyn kan inverka negativt på vårt kulturella mönster och vårt sätt att leva", fortsatte de.

De fyra ledamöterna representerade partierna Fiamma Tricolore, Liga Polskich Rodzin, Vlaams Belang och Front National, alla partier på den yttersta högerkanten i europeisk politik. Deras skrivelse uttrycker i friserade ordalag vad frågan om ett turkiskt medlemskap i EU egentligen handlar om för Europas högerextremister. Yttrandefrihet och minoritetsgruppers rättigheter är av underordnad betydelse. Det som spelar någon roll är att Turkiets befolkning, trots att landet har sekularismen inskriven i konstitutionen, till 99 procent består av muslimer.

Påverkan på andra partier

En av de stora farorna när högerextrema partier börjar vinna röster är att de ofta inte behöver nå regeringsställning för att genomdriva sin politik. Om en främlingsfientlig retorik attraherar väljare ligger det nära till hands för politiker från andra läger att kopiera den.

Ett exempel är den förre franske presidenten Nicolas Sarkozys väg till makten. Efter att Jean-Marie Le Pen år 2002 sensationellt gick vidare till presidentvalets andra omgång kände sig segraren Jacques Chirac tvungen att ta hänsyn till de väljare som krävde hårdare tag och uppstramade asylregler. En av de åtgärder han vidtog var att utnämna den hårdföre Sarkozy till inrikesminister.

Sarkozy förnekade sig inte. Väl vid makten avskaffade han en lagparagraf som sade att en person som vistats mer än tio år i landet har rätt till permanent uppehållstillstånd, han ändrade reglerna för anhöriginvandring och införde nya restriktioner för utomeuropeiska utbytesstudenter.

Under upptakten till 2008 års presidentval flirtade Sarkozy öppet med Front Nationals väljargrupper. Han slängde sig med fraser som "den som inte älskar Frankrike kan åka hem" och "Frankrike har ingen plats för personer som slaktar får i hemmet". Han kallade invånarna i de invandrartäta förorterna i nordöstra Paris

för "slödder" en vecka innan kravallerna som lamslog Frankrike hösten 2005 utbröt. När han kritiserades för denna strategi i en tv-debatt några månader före valet sade han: "Om Le Pen säger att solen är gul, så är jag inte tvingad att säga att den är blå"

Taktiken lyckades. Sarkozy vann presidentvalet med god marginal mot den socialistiska kandidaten Ségolène Royal. Jean-Marie Le Pen förlorade en tredjedel av de väljare som röstat på honom i första valomgången 2002 till Sarkozy, men kunde tack vare den senares främlingsfientliga valkampanj ändå vända sig till tv-kamerorna dagen efter valet och säga: "Jag har vunnit en ideologisk seger."

Ökade väljarandelar

Det finns ingen enkel förklaring till varför Sverigedemokraterna och deras åsiktsfränder ute i Europa ökar sina röstandelar. En viktig del i framgången är att de har försökt anpassa sig till det demokratiska systemet och faktiskt lyckas framstå som ett seriöst alternativ till de etablerade partierna. Eftersom flera av partierna tidigare har befunnit sig utanför maktens korridorer så kan de verka som något nytt för grupper som känner sig missgynnade av den förda politiken. Detta innebär också att de hittills har kunnat lova mycket utan att behöva stå till svars. Sverigedemokraternas populistiska ord om att de är "det enda parti som kan sänka skatterna och förbättra den offentliga servicen samtidigt" är ännu inte testade i verkligheten.

Men den viktigaste gemensamma nämnaren bland de grupper som röstar på SD, Vlaams Belang, BNP eller liknande är att de upplever de senaste decenniernas utomeuropeiska invandring som ett samhällsproblem. På det planet står det klart att valframgångarna är ett uttryck för en intolerans som långsamt ökar i hela Europa.

De skulle få leva här

Den växande intoleransen och det allt starkare hatet får förstås konsekvenser för de etniska minoriteter som demoniseras av högerpartierna. I sin rapportagebok "De hatade – Om radikalhögerens måltavlor" (Bokförlaget Atlas), beskriver Magnus Linton hur situationen förvärrats för muslimer, romer och judar på senare år. I Ungern och en rad andra länder utsätts romer för en förföljelse som för tankarna till tiden före andra världskriget; i bland annat Nederländerna

och Danmark får muslimer utstå så mycket hets från politiker, medier och allmänhet att många har börjat söka en fristad i andra länder. "Kraven" och förbuden blir fler och fler, vilket ofta innebär sådant som språk- och "värderingsprov" för medborgarskap, förbud mot att bära slöja och andra kulturella symboler, men naturligtvis också strypt invandring och flyktingmottagning. Frågan är vem som kommer få leva i det Europa som i allt högre grad formas av högerextrema och främlingsfientliga krafter?

Magnus Linton skriver också om det högerextrema terrordådet i Norge, och beskriver hur hatet i detta fall riktats mot den grupp som högerextrema partier länge har pekat ut som "förrädare", nämligen socialdemokrater och vänsterfolk, de som enligt Anders Bering Breivik, Sverigedemokraterna och andra radikala högerkrafter öppnat dörren för "mångkulturalism" och en "islamisering" av Europa.

Är fascismen på väg tillbaka?

Även om det finns skillnader mellan de fascistiska och nazistiska rörelser som växte fram före andra världskriget, och de högerextrema och högerpopulistiska strömningar vi sett de senaste åren, så finns det också likheter. Men hur stora är likheterna? Kan man tala om fascismens återkomst? Journalisten Petter Larsson har påpekat att det finns viktiga skillnader mellan olika rörelser i dag, att ungerska Jobbik till exempel har fler drag av fascism än Sverigedemokraterna. I Sverigedemokraterna och de flesta främlingsfientliga partier saknas nämligen en stark ledarkult paramilitära grupper, sådant som var centralt för 30-talets fascism. Författaren Henrik Arnstad hävdar däremot att man bör se Sverigedemokraterna som fascisterna. Han citerar historikern Kevin Passmore, som menar att "den national-populistiska högern är ett medvetet försök att uppdatera fascismen och göra den gångbar under förändrade förutsättningar".

Diskussionsfrågor

- Vad beror det på att stödet för partier som Sverigedemokraterna har ökat?
- På vilket sätt har Sverigedemokraternas framgångar påverkat de redan etablerade politiska partierna? Hur kan det påverka dem i framtiden?
- Partier på den yttersta högerkanten får ökat väljarstöd i Europa. Hur kan den trenden vändas?
- Hur ska man bemöta Sverigedemokraterna? Genom att "ta debatten" med dem eller ignorera dem? Eller hur då?
- Pågår det en "islamifiering" av Europa? Vad finns det för invändningar mot en sådan världsbild?
- Vilka kopplingar kan man göra mellan högerpopulismens framfart i Europa och terrordåden mot Socialdemokraterna i Norge sommaren 2011?
- Försök jämföra de fascistiska och nazistiska rörelserna som växte fram före andra världskriget med de radikala högerkrafter som tagit mark de senaste decennierna. Vilka skillnader och likheter finns det?

Är facklig solidaritet möjlig?

Facket i Europa kämpar i motvind. I många länder har fackföreningsrörelsen tappat medlemmar, förhandlingsstyrka och inflytande. Samtidigt har facken lyckats vinna ett par viktiga segrar de senaste åren, genom att förenas på Europanivå. Är det möjligt att skapa en starkare facklig solidaritet inom EU? Hur ska det gå till?

På 2000-talet står fackföreningsrörelsen i Europa inför stora utmaningar. Om efterkrigstiden var de västeuropeiska fackens skördetid, så har perioden från 1970-talet fram tills nu varit betydligt tuffare. Fackföreningsrörelsen har tappat miljontals medlemmar, fackliga framgångar har slagits tillbaka och klimatet på arbetsmarknaden har hårdnat. Dessutom har globaliseringen och EU:s inre marknad öppnat för låglöne-konkurrens och social dumpning. Låt oss titta närmare på de problem som facken i Europa brottas med, och hur man försöker skapa en ny facklig solidaritet på Europanivå.

Medlemsras i hela Europa

Fackföreningsrörelsen tappar medlemmar över hela Europa. I flera länder har anslutningsgraden, det vill säga andelen löntagarna som är med i facket, halverats på tre decennier. I Storbritannien handlar det om ett fall från 52 procent 1980 till knappt 28 procent i dag i Tyskland om ett tapp från 35 till 18 procent. I Frankrike är nu bara 8 procent av arbetarna med i en fackförening. Trenden är likadan i Central- och Östeuropa. I Sverige ökade anslutningsgraden fram till millennieskiftet och låg på hela 87 procent så sent som 1996. Men de senaste åren har krisen också drabbat den svenska fack-

föreningsrörelsen. Anslutningsgraden har sjunkit till cirka 70 procent. Största delen av medlemsflykten har inträffat sedan den borgerliga regeringen tillträdde hösten 2006. Bara under 2007 tappade LO-förbunden 120 000 medlemmar, och sedan dess har raset fortsatt. 2011 minskade dock tappet, och under första halvåret försvann "bara" 15 000 medlemmar. Denna utplaning har sedan hållit i sig men minskningen fortsätter trots det för varje år.

I Europa är nu bara 25 procent av löntagarna medlemmar i en fackförening. Inte sedan 1950-talet har anslutningsgraden varit så låg. De flesta är överens om att medlemstappet innebär en försvagning. I Frankrike är mindre än 10 procent av löntagarna fackligt organiserade. De franska facken har i och för sig, trots den låga anslutningsgraden, kunnat mobilisera och dra med sig stora grupper av arbetare när det dragit ihop sig till konflikt. Eftersom lönegolvet där bestäms genom så kallad allmängiltigförklaring av kollektivavtalen så är inte anslutningsgraden avgörande. Men även i Frankrike oroar medlemstappet. Det ger minskade resurser, och det är ett tecken på att förtroendet minskar.

I Sverige är medlemstappet ett betydligt allvarigare problem, eftersom den svenska lönebildningsmodellen med kollektivavtal bygger på att många är fackligt anslutna. Antalet medlemmar avgör fackets förhandlingsstyrka, och kollektivavtalet får större genomslagskraft ju fler som är med i facket.

Förändrad arbetsmarknad

Att facket tappar medlemmar kan ses som en del i en större kris, som ett resultat av att facket har försvagats på andra sätt. Inom fackföreningsrörelsen diskuteras förstås vad krisen beror på. I boken "I skuggan av en storhetstid" (Bokförlaget Arlas) tar författaren Olle Sahlström upp tre orsaker till försvagningen och medlemstappet: "Strukturella orsaker", "institutiönska orsaker" och "inre kulturella orsaker". De strukturella orsakerna hänger ihop med förändringar på arbetsmarknaden. Industrier har lagts ner och delvis ersatts med nya företag inom tjänstesektorn. De traditionella fackliga "fästena" på fabriksgolven har helt enkelt försvagats och arbetarklassen bytt utseende. Inom tjänsteföretagen handlar det ofta om små och splittrade arbetsplatser där de anställda knappt träffar varandra. Det har helt enkelt blivit svårare för facket att

organisera ett "arbetarkollektiv".

Arbetsmarknaden är också mer informell än tidigare, med osäkrare anställningar. År 2005 hade 15 procent av de anställda i Sverige tillfälliga jobb – en ökning med 200 000 personer på bara ett decennium. I övriga Europa är siffran ännu högre. Det kan handla om tillfälliga arbeten hos underleverantörer, om tillfälliga knäck genom bemanningsföretag, eller rent av kontraktslösa svartjobb. Och fackets traditionella metoder är inte anpassade för dessa nya arbetargrupper.

De senaste åren har också allt fler arbetare börjat migrera från fattigare världsdelar till Europa, och från länderna i östra Europa till västra och norra Europa. Många arbetare inom servicesektorn och lantbruket är migranter, och ofta är de papperslösa. Som papperslös är du extra utsatt för arbetsgivarens godtycke och hot. Facket har inte lyckats organisera dessa migrantarbetare i tillräckligt hög grad.

Samtidigt har globaliseringen stärkt de kvarvarande industriföretagens makt gentemot facket. Gränserna är öppnare än förut och kapitalet och produktionen är rörliga. I jakten på högre vinster kan ett stort företag lägga ner en fabrik i Europa eller USA och flytta produktionen till länder där löner och arbetsvillkor är sämre och facket svagare.

Antifackligt klimat

De institutionella förändringarna handlar om att företag och politiska partier i Europa har blivit alltmer ovilliga att samarbeta med facket. Det har blivit tuffare att få igenom bra avtal och att påverka politiken. Och när facket spelar mindre roll får medlemmarna svårare att förstå varför de ska ansluta sig. Man kan se en tydlig antifacklig trend i hela världen. I USA har det i många år pågått ett smutsigt krig mot facket med avskedanden av fackligt engagerade och hätsk propaganda.

Antifackligheten har brett ut sig även i Europa, särskilt i Central- och Östeuropa, men också i Västeuropa. En undersökning av 511 företag i 17 europeiska länder visar att mindre än 10 procent av företagen i Europa respekterar de fackliga rättigheterna och främjar kollektiva förhandlingar. Och Internationella fackliga samorganisationens (IFS) årliga rapport beskriver ökade kränkningar av de fackliga rättigheterna i flera av Europas länder.

Under 80-talet var Margaret Thatcher, även kallad "Järnlady", premiärminister i Storbritannien. Hon beskrev facket och de brittiska arbetarna som "den inre fienden" och "ett stort hot mot friheten" och hon visade vägen i den nya offensiven mot facket. 1984—1985 slog hon ner en långdragen strejk inom gruvindustrin med stor brutalitet. Och undan för undan strippades facket och arbetarna på sina rättigheter. Resultatet blev en alltmer maktlös fackföreningsrörelse som tappade miljoner medlemmar.

Sedan den moderatledda alliansregeringen tillträdde 2006 har villkoren förändrats även i Sverige. Detta har snabbat på medlemsflykten. Regeringen säger att de vill bevara den svenska modellen och att man inte vill försvaga facket. Samtidigt diskuteras en försvagning av arbetsrätten, och från flera borgerliga politiker och från näringslivshåll har det kommit krav på att strejkrätten ska inskränkas.

Föråldrade traditioner?

Olle Sahlström ser också problem inom facket självt, som gör att medlemmar har lämnat rörelsen. Han drar slutsatsen att facket inte har lyckats förändra sitt sätt att arbeta för att möta utmaningarna på den nya arbetsmarknaden. Ibland beskrivs den europeiska fackföreningsrörelsen som alltför "male, pale and stale", det vill säga mansdominerad, vit och stagnerad. Kanske har facket haft svårt att organisera och skapa utrymme för nya grupper? Kanske är det för lite liv och rörelse för att facket ska verka intressant för unga löntagare?

I Östeuropa bär fackföreningsrörelsen dessutom på arvet från kommunismen. Många människor förknippar fortfarande facket med de gamla kommunistiska regimerna. Även om nya "alternativa" fack har bildats så finns spår av den sovjetiska traditionen kvar.

Kan trenden vändas?

I flera länder har facket försökt möta utmaningarna genom att förändra sitt sätt att fungera och arbeta. En strategi som prövats är sammanslagningar av förbund. Antalet förbund i Europa har minskat, men samtidigt blivit större i och med detta. Också i Sverige har det blivit så. 1950 fanns det 45 fackförbund inom LO, i dag är det 14. I Europa finns förbund med mer än en miljon medlemmar, som det tyska Verdi med 2,7 miljoner medlemmar.

Mindre förbund som går samman hoppas att sammanläggningen ger ett starkare fack med mer resurser, som kan spara pengar på samordning och rikta mer energi på att ge bra service åt medlemmarna. Kritikerna hävdar dock att ganska lite tyder på att det är en strategi som funkar för att hejda medlemstappet, och att den dessutom riskerar att urholka demokratin inom förbunden och skapa ett större avstånd mellan förtroendevalda på basnivå och ombudsmännen på central nivå.

Det finns exempel på fackliga organisationer som satsar mycket tid och resurser på organisering. I Spanien har facket inriktat sig på att organisera migrantarbetare. Runt om i landet finns fackliga informationscentrum som hjälper till med rådgivning och stöd, och som fungerar som nav för att organisera nya medlemmar. I Storbritannien har strategier för organisering hamnat högt upp på dagordningen. Ett exempel är det största brittiska förbundet Unite, som har skapat team av organisatörer som rekryterar nya medlemmar.

Det handlar också om att få i gång facklig aktivitet inom branscher och bland grupper där facket tidigare varit svagt. Officiellt talar man inom den brittiska centralorganisationen TUC om en förändring från att mest erbjuda medlemmarna service till att skapa en aktiv rörelse.

I Sverige har ett antal förbund börjat fokusera mer på organisering och aktivitet på arbetsplatserna. Något som gett positiva resultat på flera håll.

I Östeuropa tvingas facket på flera håll ändra sitt sätt att tänka och arbeta. I Polen tappade det legendariska facket Solidaritet miljoner medlemmar under 90-talet, mycket på grund av den nyliberala politiska kurs som Solidaritet valde efter kommunismens fall. De kämpar nu för att återfå styrkan, bland annat genom att försöka spränga sig in i de branscher där facket är helt frånvarande.

Facklig solidaritet i Europa

Under 1800- och 1900-talet slöt sig arbetarna samman i fackföreningar på sina arbetsplatser, sedan i branschförbund och slutligen i centralorganisationer i sina länder. Är det dags för nästa steg nu? Att skapa ett tätt samarbete över gränserna i Europa och i världen? Att överföra de traditionella orden "Enade vi stå – söndrade vi falla" till Europeanivån och vidare till det globala samhället? Det

finns helt klart ett växande behov av europeisk facklig solidaritet. Europafacket (se nedan) skriver att de senaste årens utveckling "drastiskt har förändrat den europeiska fackföreningsrörelsens villkor. Facken i Europa kan inte begränsa sitt engagemang till den nationella eller lokala nivån. För att bevara den kollektiva förhandlingsstyrkan, inflytandet över ekonomin och för att kunna fortsätta kampen för ett mer jämlikt och rättvist samhälle, måste fackföreningar i Europa tala med en röst och koordinera sina aktiviteter på en Europeisk nivå".

Det är inte helt lätt att samordna den fackliga verksamheten mellan olika länder. Det handlar om olika traditioner, lönebildningsmodeller och politiska inriktningar som ska sammanjämkas. Och mycket återstår innan man kan prata om en verklig facklig solidaritet på Europeanivå. Men samordningen har inletts, och flera institutioner har skapats för idéutbyte och gemensam påverkan.

Europafacket

Den centrala samordningen av Europas fackliga organisationer sker genom den Europeiska Fackliga Samorganisationen, EFS – i dagligt tal kallat Europafacket. På engelska heter Europafacket ETUC (European Trade Union Confederation). Europafacket består av 81 centralorganisationer från 36 europeiska länder – även de som står utanför EU. Från Sverige deltar LO, TCO och Saco. Med i samarbetet finns också de tolv europeiska branschfederationerna. Totalt representerar Europafacket 60 miljoner arbetare i Europa. Europafacket är partipolitiskt obundet, men långt ifrån opolitiskt. Alltsedan bildandet 1973 har det drivit på för att utveckla vad som kallas den sociala dimensionen inom EU. Det handlar egentligen om samma frågor som facket drivit i Europas länder sedan mer än ett sekel: "att prioritera arbetarnas intressen och välfärd, att arbeta för social rättvisa och bekämpa marginalisering och diskriminering". Några av prioriteringarna:

- Rätten till arbete, fler och bättre jobb.
- Rätten till ett gott socialt skydd.
- Jämlikhet mellan könen.
- Ett slut på fattigdom och marginalisering.
- Rätten till fri rörlighet för arbetare, tillsammans med lika behandling och socialt skydd.

- Rätten till gemensam välfärd för alla.
- En europeisk standard som harmoniserar nationell social lagstiftning uppåt.
- En god arbetsmiljö och säkerhet på jobbet.

Social partner i social dialog

Europafacket har en officiell roll som social partner inom EU och ses som representant för EU:s löntagare. Europafacket möter arbetsgivarorganisationernas europeiska samordningsorgan i något som kallas "den sociala dialogen". Denna ordning slogs fast i Maastrichtavtalet 1991.

Den sociala dialogen innebär att fack och arbetsgivare har ett inflytande över de EU-direktiv som rör arbetsmarknad, ekonomi, arbetsrätt och arbetsmiljö. Inom dialogen förbereds underlag till förslag och beslut som rör dessa områden och kommissionen måste höra med arbetsmarknadens parter innan den lägger fram förslag.

Den sociala dialogen är svårare i praktiken än på papperet, då den kräver att arbetsgivarna vill vara med. I en värld där företagen på grund av de öppnare gränserna fått allt mer makt, kan det vara svårt att få dem till förhandlingsbordet även på Europainivå. Ofta sker därför förhandlingar först under stark politisk press eller efter hot om lagstiftning.

Företagsråd och branschfederationer

Sedan 1996 finns det en EU-lag som säger att löntagare i Europa har rätt att kräva att europeiska företagsråd skapas inom företag och koncerner som har mer än 1000 anställda och som har minst 150 anställda i två länder. Det finns omkring 800 sådana råd i Europa idag, där de anställdas representanter från olika länder kan diskutera, samverka och ta del av information om företagets ekonomiska planer och om verksamheten.

Möjligheten att skapa gränsöverskridande företagsråd är inget som näringslivet gillar och det har aktivt försökt motarbeta de EU-direktiv som drivit fram dessa. Samtidigt har företagsråd "bara" bildats i omkring 800 av de 2000 företag där det enligt EU-direktivet är

tillåtet. Det är alltså en underutnyttjad möjlighet.

Vid sidan av den centrala samordningen har också förbunden i Europas länder slutit sig samman i branschfederationer. Det finns tolv olika federationer, däribland European Metalworkers' federation (EMF), där svenska IF Metall ingår, European Federation of Building and Woodworkers (EFBWW) där svenska Byggnads ingår, och European Transport Workers' Federation (ETF), där svenska Transport ingår. Branschfederationerna arbetar med att ta fram policydokument som handlar om till exempel arbetsvillkor och jämställdhet i Europa. Här diskuteras också hur nationella kollektivavtal kan samordnas. Vissa steg har tagits mot avtal på företags- och branschnivå i Europa, även om det fortfarande är långt kvar till europeiska kollektivavtal som reglerar hela den europeiska arbetsmarknaden på samma sätt som arbetsmarknaden i de olika länderna.

Facket tar strid

Vid sidan om den sociala dialogen försöker också facket, liksom näringslivet, påverka EU-politiken genom opinionsarbete och lobbying. Fackets resurser är mindre än näringslivets och i lobbyister räknat står sig facket slätt. Men facket har en annan styrka – dess miljoner medlemmar.

Europafacket har tagit strid mot några lagförslag som har lagts fram de senaste åren. Genom att lyfta frågan i medierna, mobilisera till stora demonstrationer och genom att aktivt informera EU-parlamentets ledamöter har facket också lyckats påverka hur lagförslagen till slut utformats. 2005 lyckades Europafacket till exempel samla 80 000 medlemmar till en marsch i Bryssel för "fler och bättre jobb och för ett socialt Europa" och mot förslaget till tjänstedirektiv. Och under de senaste årens ekonomiska kris har den europeiska fackföreningsrörelsen tagit strid mot nerskärningar och försämringar i arbetsrätten. Gräsrotssamarbete – exemplet Baltic Network. Det finns också ett fackligt samarbete över gränserna på gräsrotsnivå, det vill säga mellan avdelningar, klubbar och fackligt aktiva i olika länder. Ett exempel är Baltic road transport Trade union Network, eller kort och gott "Baltic Network", som är ett samarbete mellan transportarbetarfacken i åtta länder: Tyskland, Polen, Sverige, Danmark, England, Estland, Lettland och Litauen.

Nätverket samlar förare från olika länder och skapar utrymme för samtal om arbetsvillkor och löner och om hur facklig organisering kan fungera som en kraft för förändring. Målet är också att koordinera fackens verksamhet i de olika länderna för att minska utnyttjandet av förare inom transportbranschen.

Facket behövs men överlever det?

Fackföreningsrörelsen förändras och försöker möta utmaningarna. Hur det går i framtiden är svårt att säga om. Behovet av fackföreningar där löntagare kan sluta sig samman och kämpa för bättre villkor kommer inte att försvinna – tvärtom.

Arbetsmarknaden blir hårdare och pressen på löntagare ökar. Frågan är om facket lyckas möta de nya utmaningarna och vända trenden?

Diskussionsfrågor

- Vad är anledningen till att facket i hela Europa tappar medlemmar? Vad betyder medlemstappet för fackets styrka?
- Tror ni att regeringen vill klämma åt facket genom sin politik?
- Vad är den bästa vägen för facket: att försöka samarbeta mer med arbetsgivarna eller inrikta sig på mer strid?
- Kan man känna av ett hårdare klimat på arbetsplatserna och en mer antifacklig stämning i samhället? På vilket sätt i så fall?
- Håller du med om att facket ibland är "male, pale and stale" – att facket har ett föråldrat sätt att fungera? På vilket sätt skulle det kunna förändras i så fall?
- Hur kan facket i Sverige och Europa stoppa medlemsflykten och locka fler löntagare att organisera sig fackligt?
- Om du skulle skriva ett flygblad med syfte att värva nya medlemmar till facket – vad skulle stå i det?
- Vad tycker du om Europafackets (EFS) prioriteringar? Stämmer de överens med vad du vill att facket ska jobba med?
- Hur ser det fackliga samarbetet i Europa ut om 20 år?

Jobb, jobb, jobb men hur då?

Fler än 26 miljoner EU-medborgare är arbetslösa. Krisen har kastat ut miljoner i otrygghet. Och jämfört med hur det var förr är arbetslösheten skyhögt. Vad händer med visionen om ett Europa med tillväxt och jobb? Vad beror arbetslösheten på? Hur kan trenden vändas?

Massarbetslösheten plågar Europa. I Spanien, Grekland, Portugal, Irland och en rad andra länder har arbetsmarknaden frusit till is och miljoner förlorat sina jobb. Och nu varnas det för att arbetslösheten kommer öka ännu mer, kanske permanentas på en högre nivå.

Arbetslösheten i EU är 11 procent (oktober 2013). För de länder som ingår i eurosamarbetet är snittet 12,1 procent. Det betyder att ungefär en tiondel av den arbetsföra befolkningen i Europa saknar jobb. Det skiljer dock mycket mellan olika länder. Värst drabbat är Grekland med drygt 27 procent. Den svenska arbetslösheten ligger på 7,9 procent.

I och med den ekonomiska krisen har arbetslösheten i Europa stigit snabbt. Både industrin och tjänstesektorn har drabbats hårt, och eftersom många regeringar har skurit i välfärden har också hundratusentals offentliganställda sparkats. På fem år har arbetslösheten stigit från 7 till 11 procent inom EU. Totalt är nu omkring 26 miljoner EU-medborgare arbetslösa.

Så var det inte för några decennier sedan. Då hade många europeiska länder, inklusive Sverige, full sysselsättning. Nästan alla som ville och kunde arbeta fick då ett jobb. Det är i och för sig svårt att jämföra dagens arbetslöshetsnivå med 70-talets. EU har fler medlemsländer nu och de före detta kommunistländerna har ett annat ekonomiskt system. Men om man bara ser till de väst- och nordeuropeiska länderna är

ökningen ändå tydlig, från omkring 2 procents arbetslöshet 1970, till omkring 10 procent i dag. Europa gått från full sysselsättning till massarbetslöshet. De senaste årens kris har försämrat ett redan dåligt läge.

Det räcker inte med att bara titta på vilka som officiellt klassas som arbetslösa – det vill säga personer utan jobb, som står till arbetsmarknadens förfogande och aktivt söker arbete. Vi måste se bredare på problemet, och då är det intressant att titta på sysselsättningen. När man mäter sysselsättning tittar man på hur stor del av den arbetsföra befolkningen som arbetat minst en timme i veckan eller som haft jobb de tillfälligt varit borta från.

Den genomsnittliga sysselsättningsnivån i EU var knappt 65 procent år 2011. Sysselsättningen är högst i Norden och i Nederländerna, främst på grund av att betydligt fler kvinnor förvärvsarbetar än i andra länder. I Sverige förvärvsarbetar omkring 70 procent av kvinnorna, vilket kan jämföras med snittet för hela EU som är 58 procent.

På grund av att fler kvinnor kommit ut på arbetsmarknaden har sysselsättningsnivån i Europa ökat de senaste decennierna. Bland män har däremot sysselsättningen sjunkit. Och i Sverige har den totala sysselsättningen fallit från 80 till 74 procent på två decennier.

Arbetslöshetens konsekvenser

När en så stor del av befolkningen är utan jobb får det konsekvenser för både individen och samhället i stort. Långvarig arbetslöshet leder lätt till uppgivenhet och marginalisering, och om dessutom socialförsäkringarna urholkas leder det till fattigdom både för den som är arbetslös och för barnen i familjen.

Den höga ungdomsarbetslösheten gör att många som närmar sig 30 år aldrig har haft ett arbete. Då är det svårt att flytta hemifrån och bilda familj, man hamnar utanför a-kassan och man får lägre pension som gammal. När unga saknar ett meningsfullt jobb ökar också risken för att fastna i kriminalitet och drogberoende.

Hög arbetslöshet drabbar inte bara arbetslösa, utan också de som har arbete. Den minskar fackets chanser att kräva bra löneökningar i förhandlingen med arbets-

givarna. När otryggheten breder ut sig minskar också människors mod att ställa krav på förbättringar. Risken är att människor som vantrivs på jobbet väljer att stanna kvar snarare än att prova på något nytt och osäkert.

Med hög arbetslöshet växer dessutom det missnöje som är grogrunden till främlingsfientlighet. Så var det på 20- och 30-talen, när nazismen uppstod i massarbetslöshetens Tyskland. Så länge som de europeiska länderna hade låg arbetslöshet var det ont om högerextremister.

Varför är folk arbetslösa?

Två grundläggande synsätt har dominerat debatten om vad arbetslöshet beror på och hur den kan motarbetas. Ofta ligger båda till grund för politiken, men ibland har de använts mer renodlat.

Det marknadsliberala synsättet dominerade fram till 1930-talet och fick en renässans från och med 70-talet. Enligt marknadsliberaler har politiken en liten och framförallt defensiv roll att spela. Om ekonomin krisar ska staten skära ner på utgifterna och se till att få balans i budgeten. Det gäller att "dra åt svångremmen" och "spara sig ur krisen". Staten ska varken stimulera ekonomin eller stödja arbetslösa med ersättningar och kompetenshöjande utbildning.

Enligt marknadsliberaler fungerar marknaden bäst om den lämnas i fred. Det gäller också arbetsmarknaden. Sådant som kollektivavtal, minimilöner, anställningsskydd och arbetslöshetsförsäkring ses som något som stör marknaden och håller arbetslösheten uppe. Om inte detta fanns skulle de utan jobb helt enkelt tvingas – av rent ekonomiska skäl – att ta jobb till lägre löner och sämre villkor. Marknadsliberaler vill därför ta bort arbetarnas skydd och minska fackets inflytande. I dåliga tider skulle då lönerna sänkas. Därmed skulle utrymme för fler jobb skapas och en ny "jämvikt" uppnås, menar man.

Arbetslösa uppfattas dessutom som lata och arbetsvilliga och sägs ha hamnat i ett "bidragsberoende". För att förmå människor att söka arbete vill högerekonomer därför sänka ersättningsnivåerna och – i de mest radikala fallen – avskaffa alla trygghetssystem. Marian Radetzki, professor i nationalekonomi, sammanfattar den här människosynen med att "hungriga lejon jagar bäst". Lönerna för lågutbildade måste enligt honom

sänkas rejält för att vi ska komma till rätta med arbetslösheten. En sådan tanke kan verka extrem, men den går igen i olika grad i hela det marknadsliberala synsättet, till exempel i Moderaternas "arbetslinje".

De senaste åren har regeringen genomfört olika åtgärder för att försöka locka eller tvinga människor att söka arbete, i en tro på att arbetslöshet till stor del kan skyllas på den arbetslösa själv. Genom att sänka skatten, men också genom att försämra a-kassan och sjukförsäkringen, vill man "öka drivkrafterna till arbete". Med morot och piska vill man få människor att jobba mer.

Den här politiken har fått kritik för att skuldbelägga individen och många kritiker menar att problemet snarare är att den höga arbetslösheten gör det omöjligt för många grupper att hitta jobb som de kan söka. På så sätt menar kritiker att arbetslöshetsnivån inte varierar på grund av att folk blir mer eller mindre "arbetsovilliga" utan på grund av ekonomins utveckling och den ekonomiska politik som förs.

Det välfärdsstatliga eller keynesianska synsättet växte fram som en kritik av marknadsliberalismen. Socialdemokrater som Ernst Wigforss och socialliberaler som britten John Maynard Keynes argumenterade på 30-talet för att marknadsliberalernas politik inte bara leder till ökade klyftor och utslagning utan också var misslyckade rent samhällsekonomiskt.

Enligt keynesianismen löser inte marknaden själv de ekonomiska problemen. Om marknaden lämnas i fred kommer den antingen att överhettas eller gå ner i en djup kris med stor arbetslöshet och djup fattigdom. Det var just en sådan kris som drabbade Europa och USA i början av 30-talet.

Huvudorsaken till arbetslösheten är i stället för låg efterfrågan keynesianismen. När konjunkturen vänder neråt och hushållen slutar konsumera pressas företagen att säga upp anställda, vilket skapar fler arbetslösa som konsumerar mindre. Om lönerna dessutom sänks så sjunker hushållens köpkraft ännu mer och krisen fördjupas. I värsta fall kan arbetslösheten fastna på en hög nivå.

När ekonomin är på väg in i en lågkonjunktur måste staten därför stimulera ekonomin genom en aktiv finanspolitik, till exempel genom att investera i statliga sysselsättnings-

projekt och ge hushållen mer pengar att konsumera med. Att satsa mer på offentliga välfärdstjänster – eller offentlig konsumtion som det heter på ekonomspråk – ger också positiv effekt. Det skapar ofta många nya jobb, både i offentlig och privat sektor. Enligt keynesianismen är olika typer av regleringar nödvändiga, framför allt av finansmarknaden. Dessutom menar man att starka fackföreningar som kan driva fram löneökningar, liksom ett väl utvecklat socialförsäkringssystem, ger en bättre ekonomisk utveckling – även på sikt.

Inom denna tradition har det också varit viktigt att stärka rättvisan och individens skydd på arbetsmarknaden genom avtal eller lagstiftning. Det offentliga ses alltså både som garant för en väl fungerande arbetsmarknad med låg arbetslöshet, och som ett sätt att stärka tryggheten. I Sverige satsade socialdemokratin efter andra världskriget dessutom på en aktiv arbetsmarknadspolitik, det vill säga olika utbildnings- och omställningsprogram för arbetslösa. Det var ett sätt att ta ansvar inte bara för efterfrågan på arbetskraft, utan också för utbudet.

Från full sysselsättning till massarbetslöshet

Under 50-talet fick keynesianismen fullt genomslag i Europa. Arbetslösheten sågs som något som till varje pris måste bekämpas. Under ett par årtionden var tillväxten hög och välfärden byggdes ut. I de flesta länder var arbetslösheten låg under efterkrigstiden. Man pratade om "full sysselsättning". Men på 70-talet vände det.

Oljekrisen 1973 drabbade hela västvärlden. Många av de gamla industrijobben försvann, utan att ersättas av nya. Flera västeuropeiska länder drabbades nu av massarbetslöshet och prisökningar. Och samtidigt som den ekonomiska krisen slog igenom återkom de gamla idéerna om att marknaden kunde lösa alla problem om den bara lämnades i fred. Den keynesianska ekonomiska politiken ersattes alltmer av en marknadsliberal ekonomisk politik. Regering efter regering bestämde sig för att göra nedskärningar i välfärdsstaten, sänka skatterna och förändra spelreglerna på arbetsmarknaden. Och i Storbritannien drev Margaret Thatcher ett krig mot det hon såg som den "inre fienden" – fackföreningsrörelsen.

Låg inflation, inte full sysselsättning

Synen på vad som var viktigast att bekämpa förändrades under 70- och 80-talet. Många ekonomer och politiker såg nu inflationen, det vill säga stigande priser och minskat värde på pengarna, som ett större problem än arbetslösheten. Målet om full sysselsättning övergavs i praktiken i flera länder. Även om politiker ville bekämpa arbetslösheten blev kampen mot inflationen ofta viktigare. Detta skifte fick konsekvenser för den ekonomiska politiken och därmed för arbetslöshetsbekämpningen.

I grunden för detta "val" finns en idé om att inflationen och arbetslöshetsnivån hänger ihop med varandra. Frågan brukar ställas så här: Hur låg kan arbetslösheten bli utan att inflationen tar fart, och hur mycket högre kan inflationsmålet sättas utan att ekonomin tar skada? Vissa menar att denna "jämviktsarbetslöshet" ligger på 5 procent, andra att den kan ligga på 3,5 procent eller lägre. Det finns också de som anser att vi måste tillåta inflationen att öka mer för att råda bot på arbetslösheten.

Samtidigt finns det ekonomer, som till exempel amerikanen James K Galbright, som förkastar hela teorin om jämviktsarbetslöshet och det nödvändiga sambandet mellan inflation och sysselsättning, och som därmed anser att full sysselsättning är fullt möjlig att uppnå bara den politiska viljan finns.

Kris i Sverige

I Sverige fortsatte vi, långt in på 80-talet, att driva en mer keynesiansk ekonomisk politik. Arbetslösheten hölls på en låg nivå, samtidigt som inflationen var relativt hög jämfört med flera andra europeiska länder. I Sverige skedde under 70- och 80-talet också en stor utbyggnad av utbildning, sjukvård, barn- och äldreomsorg som ledde till att sysselsättningen fortsatte att öka, särskilt bland kvinnor.

Den ekonomiska kris och den massarbetslöshet som drabbade Sverige i början av 90-talet kom som en chock. Arbetslösheten steg nu till nivåer som vi inte hade sett sedan 30-talet. Och nu ändrades politiken också i Sverige. Vi följde den trend som redan slagit igenom i många andra europeiska länder mer än ett

decennium tidigare.

I stället för satsningar för att överbrygga krisen och bevara den fulla sysselsättningen sattes svångrem på utgifterna. Det blev flera krispaket med stora nedskärningar i statens utgifter och därmed i välfärden och trygghetssystemen. Målet för inflationen sattes till max 2 procent. Och inflationsnivån sjönk snabbt till strax över noll.

Samtidigt satte regeringen upp ett delmål för arbetslösheten i Sverige på 4 procent. Mot slutet av 90-talet började också arbetslösheten sjunka ner mot denna nivå och krisen ansågs över. 4 procent var dock en betydligt högre arbetslöshetsnivå än vad svenskarna hade vant sig vid under tidigare decennier. Och snart steg den igen, för att i dag alltså ligga högre än så. Även om skiftet från keynesiansk till marknadsliberal ekonomisk politik är tydligt, innebär 90-talet inte ett totalt brott mot efterkrigstidens politik. De socialdemokratiska regeringarna satsade till exempel på omfattande arbetsmarknadspolitiska program. Mest känt är det så kallade Kunskapslyftet, där tusentals svenskar fick chansen att höja sin kompetens.

EU och arbetslösheten

Samtidigt som marknadsliberalismen stod på sin höjdpunkt i Europa under 80- och 90-talet togs flera steg för att utöka samarbetet inom det dåvarande EG. En gemensam inre marknad och en valutaunion var två centrala mål. Den europeiska arbetarrörelsen villkorade sitt stöd för den inre marknaden med "den sociala dimensionen" – löntagarna skulle garanteras vissa grundläggande rättigheter. På så sätt skulle man undvika att den ekonomiska integrationen utvecklades till "en kapplöpning mot botten" där länder tävlar med varandra i att dumpa löner och arbetsvillkor för att få arbetstillfällen.

Den ekonomiska och monetära unionen EMU genomfördes i början av 90-talet. För flera länder innebär anpassningen till de regler som fanns för att kvalificera sig till valutaunionen, som låg statsskuld och låg inflation, stora sociala konflikter. Kritiken mot det som uppfattades som högerpolitik kom att stärka vänstern på många håll, och under några år i slutet av 1990-talet fanns det en vänstermajoritet bland regeringarna i EU. Detta tillsammans med de fackliga protesterna mot växande klyftor och arbetslöshet ledde till att sys-

selsättning återigen blev en viktig fråga inom EU. I Amsterdampfördraget 1997 slogs det till exempel fast att unionen ska "betrakta främjandet av sysselsättningen som en fråga av gemensamt intresse och skall inom rådet samordna sina åtgärder i detta intresse".

Men samtidigt hade socialdemokratin i olika länder successivt lämnat keynesianismen bakom sig och tagit till sig stora delar av det marknadsliberala ekonomiska tänkandet. Mest förändrades kanske Labourpartiet i Storbritannien.

Parallellt med att sysselsättningen lyftes upp på dagordningen infördes den så kallade Stabilitetspakten. Den innebär att länderna fortsatte den åtstramningspolitik som varit ett krav för att kvalificera sig för EMU. Enligt kritikerna har Stabilitetspakten varit ett hinder i kampen mot arbetslösheten, eftersom den i praktiken satt budgetbalans och prisstabilitet före låg arbetslöshet. Enligt förespråkarna är dock reglerna nödvändiga för att förhindra att länderna låter budgetunderskott och statsskulder växa okontrollerat, något som anses äventyra eurosamarbetet. Målsättningen för Lissabonstrategin, som klubbades år 2000, var att EU skulle bli "världens mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomi, med möjlighet till hållbar ekonomisk tillväxt och fler och bättre arbetstillfällen och en högre grad av social sammanhållning". EMU:s inflationsmål förenades därmed med ett sysselsättningsmål för EU – sysselsättningen skulle vara 70 procent till år 2010. Tanken var att länderna skulle jämföra sig med varandra och utbyta erfarenheter. Men Lissabonstrategin ledde inte till några större framgångar.

Efterföljaren till Lissabonstrategin heter EU2020. Nu vill EU-kommissionen att medlemsländerna fokuserar på fem saker: utbildning, sysselsättning, grön tillväxt, forskningspolitik och fattigdomsbekämpning. Precis som med Lissabonstrategin handlar det inte om några bindande beslut, utan om att sprida "positiva exempel".

Det är hur som helst långt mellan vision och verklighet. Målet på 75 procents sysselsättning är avlägset. I dag ligger sysselsättningen på ungefär 68 procent.

Utbildning och jobb. Hur hänger det ihop?

Ett av Lissabonstrategins fokusområden är utbildning, bakgrunden till detta är övertygelsen om att morgondagens jobb kommer skapas genom kunskap och innovationer. Det som diskuteras i den europeiska utbildningsdebatten är sådant som vi också diskuterar i den svenska utbildningsdebatten och mycket återfinns också i EU som delmål för Lissabonstrategin; livslångt lärande, kvalitet i högre utbildning och vikten av en likvärdig skola.

Att få ett fungerande utbildningssystem är däremot inte bara ett mål för EU utan såväl USA liksom många länder i Asien har målet inställt på att vara världsledande inom utbildning. Att just utbildning ställs i fokus blir uppenbart då alltmer att vår produktion ställs om till tjänstesamhället eller högteknologiska produkter. För att kunna skapa jobb och konkurrera med vår omvärld behöver vi ständigt ligga i framkant när det gäller att hitta nya innovationer och smarta lösningar.

En ytterligare viktig del av utbildningsområdet inom Europa är Erasmusprogrammet. Erasmus är ett utbytesprogram mellan europeiska stater vars mål är att uppmuntra såväl lärare, forskare och studenter att studera delar av eller hela sin utbildning i ett annat europeiskt land. Utbyten mellan olika lärosäten har länge ansetts gynna innovationer och utbyte av idéer och sedan starten 1987 har Erasmus lett till över 3 miljoner studentutbyten. Samtidigt har kritik riktats mot Erasmus eftersom det i många länder knappt har funnits någon ökning av antalet resande och användandet är således väldigt ojämnt fördelat. I Sverige har exempelvis andelen studenterna som gör utlandsstudier nästan inte förändrats alls sedan inträdet i samarbetet.

När det gäller övriga utbildningsmål så klarar Sverige de flesta men sedan den internationella utbildningsjämförelsen Pisa 2012 så har det blivit tydligt att svenska elever tappar snabbt i kunskapsnivå. Framförallt gäller detta elever från familjer som har det tufft redan från början, ofta där föräldrarna är lågutbildade eller har låga inkomster. Att Sverige tappar i vår möjlighet att leverera en likvärdig skola till alla barn får på så sätt även kritik från EU-håll.

Keynesianism eller marknadsliberalism?

Enligt kritikerna har arbetslösheten stannat på en hög nivå på grund av att Europas länder och EU har drivit en alltför marknadsliberal politik. Marknadsliberaler har dock försvarat sig med att kursändringen bort från keynesianismen var nödvändig.

I och med finanskrisen som inleddes hösten 2008 väcktes hoppet om att keynesianismen skulle få en nytändning. Många har sett krisen som ett misslyckande för den oreglerade fria marknaden och har krävt att staten ska gripa in. Flera av EU:s länder har också satsat stora offentliga resurser på att stimulera ekonomin och radda jobb, och inom EU har stora krispaket förhandlats fram. Men i finanskrisens efterspel bär det samtidigt tydligt att marknadsliberalismen lever vidare. Som Björn Elmbrant visar i boken "Europas stålbad — krisen som slukar välfärden och skakar euron" (Bokförlaget Atlas) är det svångrem och marknadsanpassning som gäller nu. I flera länder har regeringarna skurit ner i välfärden, försämrat pensionsvillkoren och gröpt ur anställningstryggheten. Och risken är att arbetslösheten kommer öka ännu mer i de krisande länderna.

Diskussionsfrågor

- Hur kan vi skapa morgondagens jobb?
- På vilket sätt hänger utbildning och jobbskapande ihop?
- Kan europeiska samarbeten inom utbildning hjälpa till att stärka svenska elever och studenter?
- Vilken är skillnaden mellan marknadslösningar och en aktiv arbetsmarknadspolitik i dagens Europa?
- Vad tror du att EU kan göra för att motverka arbetslösheten?
- Räcker det att länder utbyter erfarenheter för bekämpning av arbetslöshet eller krävs det mer aktiva åtgärder?

Vad gör EU i världspolitiken?

2012 fick EU Nobelpriset och beskrevs då som en kraft för fred och demokrati i världen. Men EU anklagas också för att driva en egoistisk handelspolitik och för att ha gjort det svårare för flyktingar att ta sig till Europa. Är EU en "good guy" eller "bad guy" i världspolitiken? Hur mycket av utrikepolitiken ska överlämnas till EU? Är det dags för ett rejält EU-försvar?

Europas relation till omvärlden är fylld av motsatser. EU brukar lyftas fram som "the good guy" – en röst för förnuft, diplomati och dialog, och som en viktig motvikt till USA och Kina. Samtidigt har Europa en mörk historia av kolonialism i Afrika, Asien och Latinamerika. Länder och företag inom EU har fortfarande stora intressen i de tidigare kolonierna, något som enligt kritiker påverkat EU:s handelspolitik. Och inom EU har gränserna öppnats för människor. Men hur ser det ut för människor som kommer utifrån, som flyr från krig, förföljelse och hunger?

Arvet från kolonialismen

Från 1400-talet och fram till andra världskriget expanderade Europas stater på bekostnad av folk i andra världsdelar. Erövringen av Amerika, utrotningen av urbefolkningar där européer bosatte sig, plundringen av naturresurser, slavhandeln över Atlanten, uppdelningen av Afrika, kolonialismen i Asien, den militära ockupationen av länder – allt detta har gjort enorma avtryck i världen. Även i de fall där kolonialmakterna aldrig tog makten har kolonial handel och militära hot spelat en stor roll för vilken riktning utvecklingen tagit.

Olof Palme var starkt engagerad för internationell solidaritet med fattigare länder och förtryckta folk, och i ett tal på Broderskapsrörelsens kongress 1965 beskrev han det mörka arv som Europa lämnat till omvärlden:

"De gamla kolonialmakterna och västerlandets industriländer över huvud har ett syndaregister i Asiens och Afrikas länder som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Med den industriella revolutionen började liberalismens frihetsidéer få genomslagskraft i Europas länder. Men samma industriella revolution drev fram en territoriell expansion i kolonierna för att nå råvarorna, med förtryck och förföljelse i släptåg. Så uppstod en situation av skärande hyckleri och dubbelspel. Samtidigt som man förkunnade frihetsidéer för det egna landets medborgare drevs man i de främmande länder där man hade makt över människorna till ett allt hårdare förtryck."

Många länder i världen har uppstått genom befrielsekrig från europeiska kolonialherrar. USA befriade sig från Storbritannien i slutet av 1700-talet och kom så småningom att bli allt starkare i världspolitiken och världsekonomin. Latinamerika befriade sig politiskt från Spanien och Portugal under 1800-talet, medan många stater i Afrika och Asien inte blev fria förrän under efterkrigstiden.

Det koloniala arvet påverkar fortfarande de europeiska ländernas relationer till den övriga världen. Stater som Storbritannien, Frankrike, Spanien, Portugal, Belgien och Nederländerna har fortfarande ett stort politiskt och ekonomiskt inflytande över sina gamla kolonier. Många av de gamla kolonierna är beroende av råvaruexport till USA och Europa. Afrikas export till EU består exempelvis till 75 procent av olja, mineraler, frukt och kaffe, medan en väldigt liten del är industriprodukter. Ser man till EU:s export till Afrika är förhållandet det omvända. Eftersom det främst är när råvaror förädlas och blir till industri- och konsumtionsprodukter som de stora vinsterna uppstår, är detta inget som i längden gynnar Afrika. Där skulle man behöva bygga upp en egen industri och teknologi för att utvecklas. Som det ser ut i dag kontrolleras dessutom råvaruexporten till stor del av transnationella företag med europeiska och amerikanska ägare.

Kolonialismen har också påverkat de sociala och politiska maktförhållandena i de tidigare kolonierna. I Latinamerika spelar det stor roll om man härstammar från de europeiska kolonialisterna eller från ursprungsbefolkningen. Européernas ättlingar har bättre jobb, högre inkomster och större förmögenheter – och en högre social status. Indianbefolkningen drabbas

också av rasism och diskriminering.

Men detta är inget unikt för Latinamerika. I USA finns samma struktur, där ättlingar till ursprungsbefolkningen, till de svarta slavarna eller till invandrare från Latinamerika har lägre status och sämre ekonomiska villkor. I Afrika är de flesta vitas livsvillkor långt bättre än de svartas.

EU och frihandeln

Medlemsstaterna har i praktiken ingen egen handelspolitik, den samordnas istället på EU-nivå. Rätten att ingå avtal och sätta upp tullar har överförts till EU. I förhandlingarna inom Världshandelsorganisationen WTO företräder till exempel EU-kommissionen samtliga medlemsländer.

EU:s handelspolitik är starkt präglad av den så kallade frihandelsdoktrinen. Enligt den ska regleringar av världshandeln såsom tullar på varor och kvoter för hur mycket import som tillåts tas bort. Detta ska enligt teorin inte bara vara bra för Europas länder, utan också för de fattiga länderna i Afrika och Latinamerika. Frihandelns idé är att en gränslös handel kan utnyttja olika länders relativa (komparativa) fördelar maximalt. Vissa länder är effektiva på att producera vissa varor, medan andra är bättre på annat. Så fort det finns skillnader i hur effektiva länder är på att tillverka olika saker så är det lönsamt för alla parter att handla.

Exempelvis är Sverige bra på att producera stål men sämre på att tillverka kläder på ett kostnadseffektivt sätt jämfört med många andra länder. Man kan också tala om att länder har absoluta fördelar med att tillverka en viss vara. Ett sådant exempel kan vara tropiska frukter, som skulle kunna tillverkas i växthus i Sverige men till väldigt höga kostnader jämfört med att importera dem från varmare länder.

Den svenska borgerliga regeringen beskriver ofta sig själv som EU:s starkaste röst i frihandelsfrågor. "Sverige skall fortsatt driva på för ökad frihandel och konkurrens", heter det i Utrikesdeklarationen. Och handelsminister Ewa Björling har sagt att "Frihandel leder till större rörlighet, öppenhet och gör det enklare för alla som vill investera. Det leder till fred och frihet."

Kritik av frihandeln

Kritikerna av frihandelsdoktrinen säger att de länder som förespråkar den faktiskt skyddade sin egen industri mot utländsk konkurrens under ett uppbyggnads-skede. Först efter att dessa ekonomier hade utvecklats sänkte de sina tullar och blev pådrivande för frihandel. USA hade till exempel skyddstullar på upp till 40 procent fram tills andra världskriget. Samma chans måste fattiga länder få i dag, menar man. Kritiker av frihandeln menar därför att fattiga länder kommer förbli fattiga, just därför att deras egen industri och deras jordbruk konkurreras ut av stora företag och storbönder i USA och EU.

Dessutom, påpekar kritikerna, är det i dag mer frihandel åt det ena hållet än åt det andra. EU försöker påverka fattiga länder att öppna sina marknader, samtidigt som man behållit tullar och kvoter på delar av importen från Afrika och fortsätter ge stora bidrag, så kallade subventioner, till Europas bönder. Som alternativ till frihandel framställs ofta rättvis handel, handel på de fattigas och svagare parternas villkor.

De europeiska partnerskapsavtalen (EPA)

Det har tidigare funnits speciella avtal mellan EU och de tidigare kolonierna i Afrika, Västindien och Stilla-havsregionen, de så kallade AVS-länderna. Dessa håller på att ersättas med så kallade EPA – European Partnership Agreements. Avtalen innebär att 80 procent av EU:s export till dessa länder ska vara tullfri inom 15 år, men också förändrade regler för investeringar och offentlig upphandling. Tysk och rwandisk industri ska alltså konkurrera på samma villkor i framtiden. Med EPA ska det bli lättare för AVS-länderna att sälja produkter till EU, men också lättare för europeiska företag och bönder att sälja produkter till AVS-länderna. Förhandlingarna har dock dragit ut på tiden. 2009 tecknades interimsavtal med en rad länder, avtal som ska gälla i väntan på fullständiga regionala EPA.

Oron är stor, inte minst i många afrikanska länder, för vad konkurrensen från europeiska storföretag och EU:s subventionerade jordbruk innebär för den lilla och svaga industrin i dessa länder. Många solidaritetsorganisationer i Europa menar att EU sätter sina egna intressen främst och mer eller mindre bedriver utpressning mot

länderna för att förmå dem att öppna sina marknader. AVS-länderna kommer bli förlorare även om frihandeln blir ömsesidig, menar kritikerna. Det gamla beroendeförhållandet riskerar alltså att bestå.

De senaste årens kriser har dessutom slagit hårt mot fattiga länder. Afrikagrupperna, som driver biståndsverksamhet och upplysning om södra Afrika, skriver i en rapport att "klimatförändringar, höjda matpriser och inte minst den finansiella krisen har resulterat i ökad fattigdom, svält, torka och översvämningar" i södra Afrika. Man påpekar att handel och utveckling av jordbruk och industri är en förutsättning för att länderna ska kunna lyfta sig ur krisen. "Men EU:s handelsavtal riskerar att göra situationen värre", konstaterar man.

Dot Keet, en av Sydafrikas ledande handelse experter från organisationen Alternative Information and Development Centre, är också kritisk till EPA-avtalen: "I en period av stora förändringar och osäkerhet är det den absolut sämsta tiden för afrikanska regeringar att skriva på bindande avtal som minskar rätten att själva bestämma över sin ekonomiska utveckling", menar han.

Europa och biståndet

Sedan 1993 är biståndet till utvecklingsländer en del av EU-samarbetet. I en gemensam förklaring om EU:s utvecklingspolitik som undertecknades 2005 slog man fast att "EU:s främsta och övergripande mål för utvecklingssamarbetet är fattigdomsutrotning i samband med en hållbar utveckling".

EuropeAid, en avdelning inom EU-kommissionen, ansvarar för det gemensamma biståndet, och 2009 låg biståndsbudgeten på 10 miljarder euro. Den stora delen av Europas bistånd bestäms och styrs fortfarande av medlemsländerna. Däremot finns precis som i alla frågor ett omfattande samarbete mellan de olika EU-regeringarna om biståndet.

EU och dess medlemsländer står för över hälften av världens samlade bistånd. Men trots detta är det fortfarande ytterst få av EU:s medlemsländer som lever upp till FN:s målsättning att 0,7 procent av bruttonationalinkomsten (BNI) ska gå till bistånd, och i krisens kölvatten har flera länder dragit ner på sin biståndsbudget. Dessutom finns det en tydlig trend mot att

helt andra kostnader – som flyktingmottagning, skuldskrivningar och militära insatser – ska räknas in i utvecklingssamarbetet. Länder försöker också många gånger gynna sina egna företag i samband med biståndet.

Sverige har en jämförelsevis generös biståndspolitik – nästan 1 procent av BNI går till bistånd. Den borgerliga regeringen har dock minskat biståndsanslagen på senare år och fört över pengarna till andra områden som de vill räkna in i biståndet. Pengar har till exempel flyttats från utvecklingssamarbetet till militära insatser. "Kreativ bokföring" säger kritikerna. Samtidigt försvåras de olika biståndsorganisationernas arbete genom tuffare ekonomiska villkor. Och borgerliga debattörer, främst inom högerns tankesmedja Timbro, bedriver hårda kampanjer mot biståndet.

Att fly till Europa – lättare sagt än gjort

Att många människor flyr från krig och umbäranden är varken nytt eller förvånande. För att skydda människor på flykt har världens länder undertecknat 1951 års Genèvekonvention. Denna konvention innebär att länderna har en skyldighet att skydda flyktingar och ge dessa en fristad (asyl). På senare år har dock möjligheten att söka skydd undergrävts allt mer. I två konventioner har regler införts som begränsar möjligheten att ta sig till ett europeiskt land och söka asyl. Kritikerna beskriver detta som ett "Fort Europa" som stänger ute dem som söker skydd och stöd.

Genom Amsterdamfördraget 1999 blev Schengensamarbetet en del av EU. Men alla EU:s medlemsstater är inte en del av Schengen – för närvarande ingår 22 länder. Storbritannien och Irland har till exempel valt att stå utanför. De deltar dock i vissa delar av samarbetet. Schengensamarbetet innebär att gränskontrollerna för människor har tagits bort. Rörligheten har alltså ökat för medborgare inom Schengenområdet. Samtidigt har gränskontrollerna mot länder utanför Schengensamarbetet stärkts. Enligt Schengenkonventionen har alla undertecknande länder gemensamma visumregler. Detta har medfört att visum krävs för att komma in i Sverige från betydligt fler länder än tidigare. Den som inte får visum har svårt att ta sig till ett land och söka asyl där. Schengenkonventionen etablerar också en princip om transportörsansvar som

innebär att flygbolag och andra som för in en flykting till en Schengenstat tar över myndighetens uppgifter att granska resenärens papper och flyktingskäl. Resebolaget kan bötfällas om det transporterar någon med falska papper.

Dublinkonventionen innebär att den som kommer in i EU utan visum ska söka asyl i det första EU-land personen kommer till. Denna princip om första asylland kompletteras också med att många EU-länder beslutat om att utnämna vissa länder till "säkert tredje land" dit de skickar tillbaka flyktingar. EU-länderna betalar dessa "säkra tredje länder" för att ta hand om dessa flyktingar, för att minska mängden flyktingar i de egna länderna. Man bygger även upp stora läger i norra Afrika där flyktingar som inte lyckats ta sig in i Europa samlas upp.

Innan den militära insatsen mot Khadaffi skrev EU avtal med Libyen för att begränsa flyktingströmmarna till Europa. Libyen skulle få 50 miljoner per år i tre år i utbyte mot hårdare gränskontroll. Detta har lyfts fram som ett exempel på dubbelmoral av flera kritiker.

Utrikespolitik och militära satsningar

Den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken, förkortat GUSP, var fram till 2009 EU:s andra pelare. Men med Lissabonfördraget har detta politikområde slagits ihop med de övriga. GUSP är fortfarande ett mellanstatligt samarbete, till skillnad från den inre marknaden som är ett överstatligt samarbete. För viktiga beslut krävs enighet mellan medlemsstaterna. Lissabonfördraget innebär dock ett steg mot en mer gemensam utrikes- och säkerhetspolitik. Samarbetet på det här området leds av den höga representanten för utrikes frågor och säkerhetspolitik, som fram till 2014 heter Catherine Ashton. Hon är också vice ordförande i kommissionen. Tanken med denna post är att ge Europa en tydligare röst i världen. Frågan är hur det blir i framtiden – kommer medlemsstaterna att släppa mer makt över utrikespolitiken till Bryssel? I en intervju säger Hanna Ojanen, som är forskningsdirektör vid Utrikespolitiska institutet i Stockholm, att det är ditåt vi rör oss: "Just nu pågår det en maktkamp om hur den gemensamma utrikesförvaltningen ska organiseras. Självklart uppstår det spänningar mellan huvudstäderna och Bryssel. Men jag tror inte att man kan bromsa den här utvecklingen eller att det finns någon väg till-

baka."

I GUSP ingår också ett militärt samarbete, något som blivit allt viktigare på senare år. Det som fick samarbetet att ta fart på allvar var kriget på Balkan, och det behov man såg av att kunna ingripa i konflikter i EU:s närområde. Med terrorattackerna i USA den 11 september 2001 fick samarbetet också en inriktning mot terrorismbekämpning. Från början var det tänkt att 60 000 man skulle kunna sättas in i ett krisområde inom loppet av två månader. Dit har man dock inte nått än, på grund av motstånd från vissa medlemsstater.

I EU-fördragen står att det militära samarbetet kan leda till ett gemensamt försvar. Detta är ständigt en strid om formuleringar, då många länder vill att EU ska ha ett gemensamt försvar medan alliansfria länder som Irland, Sverige, Finland och Österrike inte ser ett gemensamt EU-försvar som förenligt med alliansfriheten. Sverige har också velat att det ska vara tydligt uttalat att EU-militär bara ska kunna ingripa i konflikter när det finns ett FN-mandat, medan andra länder inte velat binda sig för detta i EU-fördragen.

När FN under 2011 beslutade att sanktionera militära insatser i Libyen för att upprätthålla en flygförbudszon och skydda civilbefolkningen mot diktatorn Khadafis övergrepp, var det inte EU som tog befälet utan Nato. EU:s medlemsländer kunde inte enas kring en gemensam militär insats. Många EU-länder bidrog dock med trupp, däribland Sverige.

Sedan den 1 januari 2007 har EU en stående styrka som kallas EU Battlegroups. Det finns i dagsläget femton battlegroups eller insatsstyrkor, som roterar så att två kan gå i strid vid varje givet tillfälle. Innan en insatsstyrka skickas till ett insatsområde måste alla medlemsländer vara överens. Beslut fattas i ministerrådet.

Sverige ingår i den nordiska insatsstyrkan tillsammans med Finland, Norge, Irland och Estland. Den svenska delen av denna grupp är cirka 1 600 soldater. För att skicka svensk trupp på uppdrag krävs dock ett riksdagsbeslut.

Diskussionsfrågor

- Vilka effekter har kolonialismen i dag i de länder som koloniserades?
- Hur påverkas européers syn på icke-européer av den koloniala historien?
- EU driver på för att fattiga länder ska öppna sina marknader för europeiska varor? Vad får det för konsekvenser i utvecklingsländerna?
- Hur skulle ni vilja att handelsvillkoren mellan EU och de afrikanska länderna var utformade?
- Hur kan de rika länderna på bästa sätt bidra till fattiga länders utveckling?
- Hur är det att fly för sitt liv och söka fristad i Europa i dag? Hur borde det vara?
- Hur mycket av den svenska utrikespolitiken bör överlämnas till EU?
- Vad bör EU ha för roll när det gäller konfliktlösning i världen?

Vilka har skrivit studiematerialet Vems Europa?

Studiematerialet Vems Europa (som tidigare gått under namnen Rättvist Europa och Europa är ditt) togs fram av ABF år 2007—2011. Huvudredaktör var Kent Werne, frilansjournalist och författare. Yonna Waltersson skrev avsnittet “Elitprojekt eller folkets EU” och “Rött eller blått Europa”. Håkan Gestrin skrev avsnittet “Vem får leva i Europa”. Kent Werne och Peter Gustavsson skrev avsnitten “Jobb, jobb, jobb, men hur då?” och “Vad gör EU i världspolitiken?”

Materialet har reviderats och uppdaterats av ABF och Tankesmedjan Tiden år 2014. Huvudredaktör är Magnus Nilsson, utredare Tankesmedjan Tiden. Två avsnitt har lagts till: “Hur löser vi kriserna?” som skrivits av Magnus Nilsson med referenser framför allt från David Ljungs rapport “Nya tider — Nya jobb” och “Bryr sig EU om klimatet?” som skrivits av Andreas Kjellander.

